

## Grønliparken Kulturminne - Jeløy

### Forvaltningsplan



# Innhold:

## 1 INNLEDNING

1.1 Formelle forhold og bakgrunn	s. 3
1.2 Lovgrunnlag	s. 4
1.3 Kulturminnemyndighet	s. 6
1.4 Eiendomsinformasjon	s. 6

## 2 OVERORDNEDE BESTEMMELSER

2.1 Omfang av fredningen	s. 7
2.2 Formålet med fredningen	s. 8
2.3 Verneverdi	s. 8
2.4 Overordnede bestemmelser	s. 9
2.5 Søknad om dispensasjon fra vernebestemmelsene	s.10

## 3 BESKRIVELSE AV GRØNTANLEGGET

3.1 og 3.2 (Se vedlegg)	s.11
Spesielle forhold ved tilstøtende fredning av parkskogen	s.11
3.3 Kulturhistorisk analyse	s.12
3.4 Beskrivelse av det fredete anleggets delområder	s.13

## DELOMRÅDENE:

Delområde A: Gårdsplassen	s.15
Delområde B: Parken	s.17
Delområde C: Alleene	s.25
Delområde D: Nyttehagen	s.28
Delområde E: Frukt- og bærhagen	s.333
Delområde F: Hønsegården	s.35
Delområde G: Karpedammen	s.37
Delområde H: Parkskogen	s.40
Delområde I: Tunet og driftsområdet ved låven	s.42

4 KILDEHENVISNING	s.44
-------------------	------

5 VEDLEGG	s.44
-----------	------

# Forvaltningsplan for parken ved Grønli

Adresse: Grønli gård, Grønliveien 6, 1519 Moss, Østfold

Planen er utarbeidet av Jan Høvo på oppdrag fra Østfold fylkeskommune.

Faglig gjennomgang: Roar Murtnes ved Østfold fylkeskommune

Foto: Jan Høvo med mindre annet er oppgitt

Oslo, 18.12. 2017

Godkjenning : Sarpsborg 20.12.2017

Østfold Fylkeskommune  
Morten Hanisch  
fylkeskonservator



## 1.1 Formelle forhold

Formålet med forvaltningsplanen er å tydeliggjøre forholdene ved de ulike delene av grøntanlegget ved Grønli slik at man i fremtiden kan sikre de kulturhistoriske verdiene i anlegget. Planen er premissgivende for forvaltningen av parken både i forhold til vern og til fremtidig bruk. Planen beskriver både muligheter og begrensninger ved forvaltning av anlegget. Et mål er å klargjøre hvilke tiltak som er søknadspliktige og hvilke tiltak som ligger innenfor alminnelig skjøtsel av anlegget. Planen er ment å være et hjelpemiddel i forvaltningen av anlegget.

Forvaltningsplanen er rådgivende og retningsgivende både overfor eier av anlegget og for kulturminnemyndighet og annen myndighet som har roller knyttet til vern av anlegget. Den gir føringer for hvilke verdier som skal sikres og definerer grenser for type endringer som ikke bryter med formålet for vernet av anlegget. Planen er ikke et juridisk bindende dokument.

Planen fritar ikke for søknadsplikt som følger av lovverk som Kulturminneloven, Plan og bygningsloven eller Naturmangfoldsloven.

## Bakgrunn

Arbeidet med fredningen av anlegget ved Grønli gård har pågått siden 2008. I denne perioden har fredningen blitt utvidet til å gjelde alle bygningene i anlegget og en stor del av parkanlegget. En del av parkskogen er allerede vernet med hjemmel i naturmangfoldsloven. Det er utarbeidet grundige historiske beskrivelser av både bygningsanlegg og park. Fredningsprosessen er igangsatt med bifall fra nåværende eiere av anlegget.

Forslaget til fredning etter kulturminneloven av park og bygninger på Grønli er til behandling hos Riksantikvaren. Denne forvaltningsplanen er basert på at fredningen gjennomføres, og at det gjøres i en form som er lik eller tilnærmet lik forslaget til fredningen. Forslaget til fredning er utarbeidet av Østfold fylkeskommune.

Revideringer av forvaltningsplanen gjøres dersom formelle forhold i fremtiden gjør at det er behov for det.

Denne forvaltningsplanen er utarbeidet med bakgrunn i Riksantikvarens mal for forvaltningsplaner for grøntanlegg.

Forvaltningsplanen for parken ved Blindern som ble utarbeidet i 2015 av Forsvarsbygg nasjonale festningsverk i samarbeid med Parkseksjonen ved UiO har vært et referanseverk både i forhold til planens organisering og form.



## 1.2 Lovgrunnlag

Fredning av Grønli gård er hjemlet i lov om kulturminner av 9.juni 1978 nr. 50, §15 jf.§22 . Fredning etter Kulturminneloven er det sterkeste juridiske virkemiddelet i Kulturminnevernet.

Fredningen av grøntanlegget ved Grønli er gjort for gi anlegget et langsiktig vern.

### Lokalisering, eiendomsforhold og reguleringsmessig status

#### Landskapsvernområde

Grønli gård ligger innenfor området til Søndre Jeløy Landskapsvernområde som ble opprettet i 1983 med hjemmel i naturvernloven av 1970. Forvaltningen av landskapsvernområdet tilligger Moss kommune fra 01.10.2015. Fylkeskonservatoren er representert i Tilsynsutvalget for landskapsvernområdet, jfr. Forskrift om vern for Søndre Jeløy Landskapsvernområde § 6. Det er utarbeidet en forvaltningsplan for landskapsvern-området i 2011. Fra 2015 har Søndre Jeløy Landskapsvernområde status som nasjonalt landskap (KULA).

#### Naturreservat

I 2010 ble ca. 40 dekar av parkskogen på Grønli fredet som naturreservat med hjemmel i naturmangfoldloven av 2009. Dette inngår som en del av verneplan for Oslofjorden, delplan Østfold. Samtidig ble det utarbeidet en egen forskrift med vernebestemmelser for Grønli naturreservat. I 2015 ble det utarbeidet skjøtselsanvisninger for overgangssonen mellom kulturminnefredningsområdet på Grønli og Grønliparken naturreservat. Det ble gjort i et samarbeid mellom Fylkesmannen og Østfold fylkeskommune.

#### Kommuneplan

Grønli gård ligger innenfor LNF-område i kommuneplan 2011-2022 for Moss kommune. Planen ble vedtatt av bystyret i Moss 20.06.2011 med hjemmel i plan- og bygningsloven § 11-7, nr. 5.

#### Utvalgt naturtype

Det er flere store gamle eiketrær på Grønli. Hule eiker er i dag vernet etter forskrift om utvalgte naturtyper etter naturmangfoldloven. Eiketrær som er hule og har en diameter på minst 30 cm, er vernet. Eiketrær med diameter over 63 cm er vernet uavhengig om de er synlig hule.





### **Særskilt om vannstand i dammen**

Fredningen innebærer en tydelig sikring av karpene i dammen. Dammen skal ikke tappes ned. Vannstanden i dammen skal alltid være på et nivå som sikrer at karpene og karussene som lever i dammen, *Cyprinus carpio* og *Carassius carassius* har et solid livsgrunnlag.





### 1.3. Kulturminnemyndighet

Riksantikvaren eller den Riksantikvaren bemyndiger, er saksbehandler i første instans for bygg og anlegg, inkludert grøntanlegg, som er under fredning eller som er fredet etter kulturminneloven. Det er Fylkekommunen i Østfold som i første instans representerer Riksantikvaren i saker som vedrører Grønli.

### 1.4. Eiendomsinformasjon

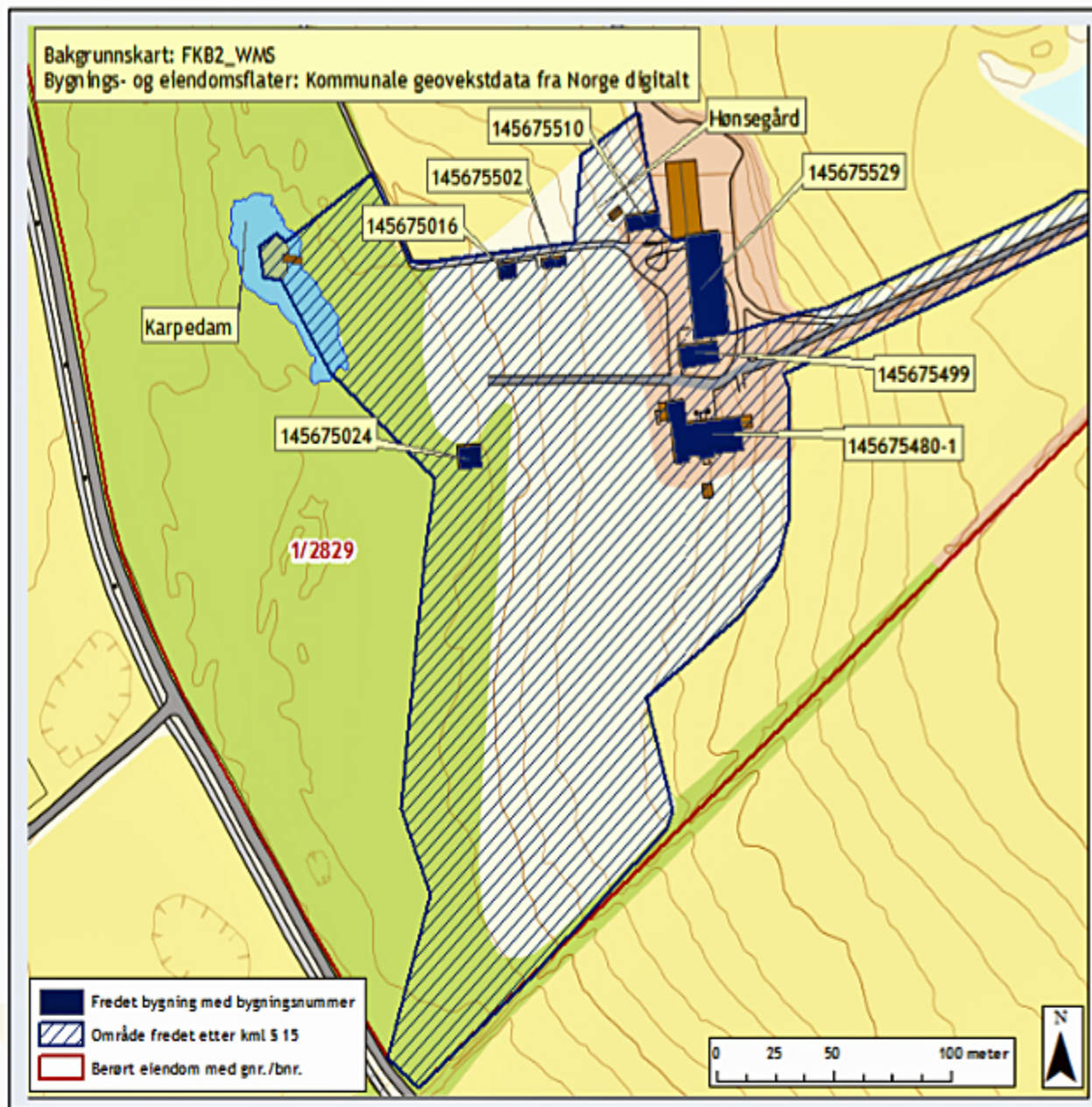
Eiendom/kompleks	Grønli gård
Gårds- og bruksnummer	Gnr. 1, bnr. 2829
Kommune	Moss
Fylke	Østfold
Askeladden ID/Kulturminne ID	Nummer: 132927-1 til nr. 132927-14
Vernestatus/verneklasse	Fredet Kml. § 15
Gjeldende regulering	LNF-område
Eier av eiendommen/komplekset	Knut Christen Mamen og Mariann Mamen, Adresse: Grønli gård, Grønliveien 67, 1519 Moss
Forvalter av eiendommen/komplekset	Knut Christen Mamen og Mariann Mamen
Anleggsår	Tidlig 1800-tall, (etter 1814)
Areal av vernet område	Område som omfattes av fredning: 41 daa. Fredet område etter Kml § 15: 41 daa
Klimasone	H2
Nåværende funksjon/bruk	Privat park



## 2. Overordnede bestemmelser

### 2.1. Omfang av fredningen

Feltet som er skravert, angir den delen av parken som er fredet etter Kml. §15.



Fredningskart utarbeidet av Riksantikvaren



## 2.2. Formålet med fredningen

Formålet med fredningen av parken med plener, alleer, karpedam, trær, beplantninger og grunnmur etter lekestue er å bevare et kulturhistorisk parkanlegg med opprinnelse fra tidlig på 1800-tallet. Et anlegg som særpreges av overgangsperioden i norsk hagekunst mellom barokken og romantikken. Fredningen skal ivareta kulturminnets utvikling gjennom flere hagehistoriske perioder. Fredningen skal sikre og synliggjøre sammenhengen mellom hovedbygningen og den historiske parken.

Formålet med fredningen av hønsegården er å bevare dette særpregete området, som er omkranset av styvet lind. Hønsegården, og dens synliggjøring av husdyrhold, inngår som en viktig del av anlegget på Grønli, gjennom å opprettholde anleggets karakter med beplantning og areal for husdyrhold, og i sammenheng med lystgårdens park og nyttehager.

Grønli gård har bevart mye av sin opprinnelige struktur som lystgård med bygninger og park. Eiendommen utgjør et sentralt element i det spesielle lystgårdslandskapet som ble dannet på Søndre Jeløy. Dette området utgjør fra og med 1983 Søndre Jeløy Landskapsvernområde. I 2015 fikk lystgårdslandskapet på Søndre Jeløy status som nasjonalt landskap (KULA). Fredningen er viktig også for å sikre at Grønli gård bevares i sin opprinnelige sammenheng.

## 2.3. Verneverdi

Parkanlegget er et unikt kulturminne med særegne kvaliteter. Parken er et sentralt element i det spesielle lystgårdslandskapet som ble dannet på søndre Jeløy, og i den sammenheng en viktig del av norsk hagekunst. Samtidig har parken store individuelle kvaliteter knyttet til parkens ulike elementer og særegne botaniske verdier.

Parken til Grønli gård er særlig verdifull fordi den langt på vei har sitt areal intakt. Den har fått ligge urørt i lang tid. Selv om flere elementer som lysthus, grusganger og prydbed er forsvunnet med tiden, oppleves det fortsatt i dag som et særegent og stemningsfullt parklandskap der man aner fordums prakt.

Parken er godt dokumentert både gjennom kart og bilder. Grunnlaget for en mulig fremtidig restaurering med stor presisjon er derfor til stede.

Grønli gård er i mange henseende et overlevende kulturbilde for en livsform som har måttet vike eller tatt andre former.



Fra familien Rosenbergs fotoalbum



## 2.4 Overordnede bestemmelser

### Fredningsbestemmelser for parken, hønsesgården, tunet og gårdsplassen etter kulturminneloven § 15

**1.** Utover ordinær skjøtsel er det ikke tillatt å gjøre endringer i det fredede grøntanlegget som vil kunne endre anleggets karakter i vesentlig grad. Dette gjelder alle former for utbygging, endring av parkens form, terrengformasjon og utstrekning, veier, stier og belegg, belysning, utskifting av materielle installasjoner, forandring av overflater, eller annet arbeid som er mer omfattende enn vanlig vedlikehold av parken. Det er ikke tillatt å rive, skade eller flytte faste installasjoner.

Det er ikke lov å flytte hele, eller deler av grunnmuren etter lekestua. Fredningen er samtidig ikke til hinder for at det kan oppføres en kopi av lekestua i fremtiden. Det finnes både foto og beskrivelser som sier noe om hvordan den så ut. Eier har oppbevart mye av det gamle inventaret til lekestua som i så fall kan komme tilbake på plass igjen.

Karpedammen må ikke endres i form, dybde eller utstrekning. Unntatt fra dette er eventuelle tilbakeføringer. Det er ikke tillatt å tappe ned vannet i karpedammen. (Fylkeskommunens forslag til endring, se fredningsinnspill s. 27 i fredningsforslaget: "Det gjøres imidlertid unntak når dammen skal renskes opp. Da skal den ikke tappes helt ned. Vannstanden i dammen skal være på et nivå som sikrer at

karpene og karussene som lever i dammen, *Cyprinus carpio* og *Carassius carassius* har et solid livsgrunnlag".)

**2.** Alt vedlikehold og all istandsetting skal skje med tradisjonelle materialer og metoder som samsvarer med parkens egenart, og på en måte som ikke bidrar til å redusere arkitektoniske og kulturhistoriske verdier.

**3.** Hagedelen av parkens vegetasjon er klassifisert i tre hovedtyper:

**1. Strukturerende vegetasjon**, (alleer, trær, buskfelt, hekker og plenflater)

**2. Bedplanter**

**3. Nyttevekster**

**Type 1:** Det er ikke tillatt å fjerne strukturerende tre- og buskvegetasjon. Ved nødvendig utskifting skal det brukes tilsvarende arter/sorter så langt det er mulig. Trær som må felles på grunn av sykdom, skade eller alder, skal erstattes med så store trær som mulig. Når det blir nødvendig å fornye trær, busker eller stauder, skal samme type benyttes og plantes på samme sted.

**Type 2:** Ved eventuelle fremtidige anlegg av bed med blomstrende beplantninger skal disse i form og uttrykk i størst mulig grad fremstå som tidstypiske. Eierne av anlegget skal samtidig gis anledning til å prege beplantninger ved valg av plantemateriale.

**Type 3:** Gamle nyttevekster som frukttrær, nøttetrær og bærbusker skal ivaretas.

Tiltak som medfører vesentlige fysiske inngrep i kulturminnet, eller aktiviteter som svekker verdiene fredningen søker å ivareta, er ikke tillatt.

Tilbakeføring til opprinnelig eller tidligere utseende når det gjelder utforming, plantemateriale, trær, busker og konstruksjoner, kan tillates i særlige tilfeller under forutsetning av at tiltaket kan gjøres på et sikkert, dokumentert grunnlag. Dette må gjøres som en dispensasjon fra kulturminnemyndigheten. Dette kan bl.a. være aktuelt for gjenoppføring av det tidligere lysthuset, lekestua og veksthuset i tilknytning til gartnerboligen. Gjenoppføringer forutsetter i tillegg dispensasjon fra gjeldende forskrift for landskapsvernområdet på Søndre Jeløya.

Fredningen er ikke til hinder for oppsetting av gjerder og skilt som er av en slik karakter at de kan fjernes uten å gjøre skade på kulturminnet. Tiltakene skal gjennom dispensasjonsbehandling godkjennes av forvaltningsmyndigheten før iverksetting.

## 2.5. Søknad om dispensasjon fra vernebestemmelsene

For det fredede grøntanlegget gjelder det at alle tiltak som går ut over vanlig skjøtsel og drift, krever godkjenning av vernemyndighetene før tiltaket iverksettes.

Eksempel på vanlig skjøtsel er ordinær vedlikeholdsbeskjæring, fjerning av død vegetasjon og eventuell nyplanting av tilsvarende art, mindre reparasjon av murer og trapper med samme materialer som opprinnelig brukt. Se for øvrig nærmere om vernehenyn og tiltak i beskrivelse av delområdene.

Vernemyndigheten kan i særlige tilfeller gjøre unntak fra fredning og fredningsbestemmelsene for tiltak som ikke medfører vesentlige inngrep i kulturminnet og som ikke er i strid med formålet med vernet.





### 3. Beskrivelse av grøntanlegget

**3.1 og 3.2 Dokumentasjon av park og hage ved Grønli gård – til fredningssak etter kulturminneloven ved Østfold Fylkeskommune (2012) ligger vedlagt og er utfyllende i forhold til historikk og beskrivelse av dagens situasjon.**

**Spesielle forhold ved den tilstøtende fredningen av deler av parkskogen etter naturvernloven i 1983.**

**Merk: Denne delen av parkskogen ligger utenfor det området som er foreslått fredet etter kulturminneloven.**

En stor del av parkskogen, ca 40 daa, inngår i Søndre Jeløy landskapsvernområde og er vernet av naturvernloven som naturreservat. Den inngår og som en del av Verneplanen for Oslofjorden fra 2010. Dette innebærer store begrensinger for skjøtsel av parkskogen. Naturverninteressene er sterke og godt begrunnet. Samtidig har man anerkjent kulturverdien av parkskogen og sett at hensynet til parkskogen som et kulturminne også må ivaretas.

For landskapsvernområdet er det utarbeidet en forvaltningsplan (2011) hvor man beskriver følgende:

I flere tiår har det pågått diskusjoner om hvorvidt Grønliparken burde ivaretas som park-

skog, eller om skogen skal utvikle seg naturlig i retning av en urskog. Forskriften som ble utarbeidet til vernevedtaket, legger opp til en svært begrenset skjøtsel, og altså en mer naturlig utvikling. Fylkesmannen er imidlertid av den oppfatning at skjøtselen bør være slik at et visst kulturpreg opprettholdes. Det er også et formål med vernet å ivareta trær av grove dimensjoner. Store løvtrær bør favoriseres og fremelskes, og dette krever en viss fristilling og pleie. Med bakgrunn i dette er det utarbeidet bevaringsmål som innebærer et åpnere og mer skjøttet skogbilde i Grønliparken. Det bør vurderes om forskriften skal endres i retning av en noe mer aktiv skjøtsel.

Karpedammen er også særlig omtalt. Man forutser i forvaltningsplanen for naturreservatet at parken ved Grønli vil bli fredet etter Kulturminneloven. Det oppstår dermed et helt særegent krysningsfelt midt i karpedammen, der ulike verneinteresser grenser mot hverandre. I forvaltningsplanen kan man lese:

Når parkanlegget på Grønli blir fredet, oppstår en spesiell situasjon rundt parkdammen i anlegget. Om lag halvparten av dammen er allerede vernet som del av Grønliparken naturreservat, og resten av dammen, som har landskapsvernområdestatus, vil bli del av det kommende kulturminnevernet. Dammen vil dermed bli berørt av tre ulike vern, og to ulike lovverk. For å sikre en helhetlig forvaltning av Grønli vil det bli behov for samarbeid mellom grunneier, kulturminnemyndighetene og Fylkesmannen. (NB. I 2015 gikk dette ansvaret

over fra Fylkesmannen til Moss kommune)

Det er utarbeidet en særskilt forskrift for Grønliparken som inneholder vernebestemmelsene for området. Denne inneholder og dispensasjoner fra regelverket, som blant annet gir noe mulighet for rydding av de gamle spaser og ridestiene i parken.

For å håndtere grensesonen mellom Grønliparken naturreservat og det området som blir vernet etter Kulturminneloven, ble det i 2015 utarbeidet en plan med retningslinjer for denne overgangssonen. (Vedlagt)





### 3.3. Kulturhistorisk analyse

Grønliparken er preget av overgangsperioden i norsk hagekunst fra formalitet til naturlig stil tidlig på 1800-tallet. Kombinasjon av markante alleer og den videre utviklingen mot en romantisk landskapspark har viktig kulturhistorisk verdi. Av særlig stor verdi har elementer slik som karpedammen, parkskogen, alleene, vinhuset (veksthuset) og den gamle formale frukthagen. Dette er elementer som sjelden er ivaretatt ved tilsvarende hageanlegg i Norge. På Grønli er disse fortsatt bevart i en helhet og nærmest ufortstyrret av tidens gang. Sammen med noen av de spesielle parktrærne er disse elementene viktige anleggshistoriske kildeverdier, som forsterkes av sjeldenhetsverdi.

Parken, slik den ligger i dag, har en særegen atmosfære. De ruvende parktrærne og de forvridde stammene i hagtornhekken og den gamle frukthagen gir anlegget opplevelsesverdier knyttet til alder som forsterkes av autenticitet. Denne opplevelsen av alder og "svunnen tid" vil det være verdifullt å ivareta fremover, uavhengig om anlegget blir restaurert eller forblir slik det er nå.

#### Vurdering av sårbarhet og risiko

Anlegget er i utgangspunktet lite utsatt for trusler fra omkringliggende faktorer. Det foreligger ikke planer om bygging eller andre typer endringer i området som kan utgjøre noen fare for verdiene i parken.

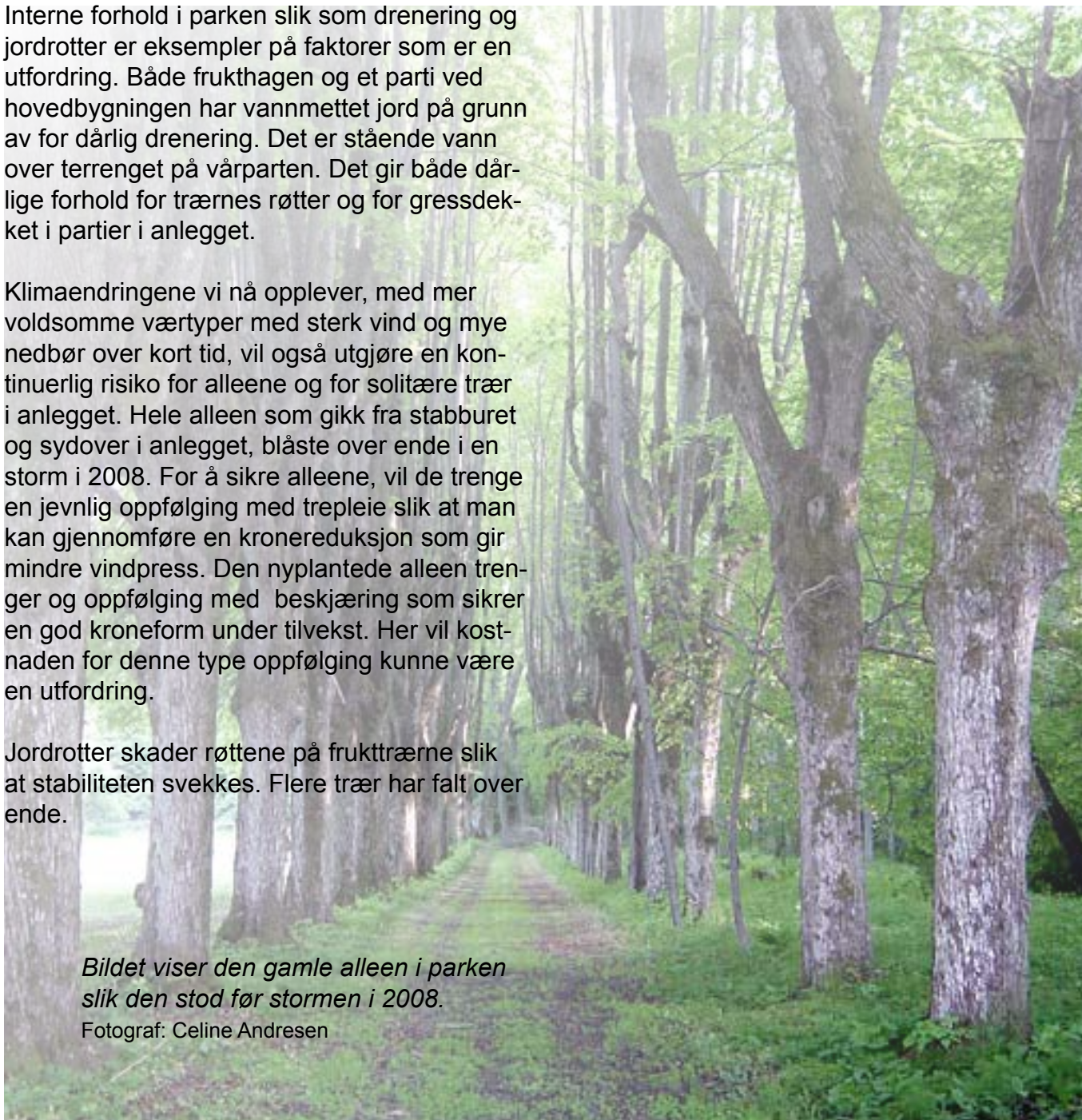
Interne forhold i parken slik som drenering og jordrotter er eksempler på faktorer som er en utfordring. Både frukthagen og et parti ved hovedbygningen har vannmettet jord på grunn av for dårlig drenering. Det er stående vann over terrenget på vårparten. Det gir både dårlige forhold for trærnes røtter og for gressdekket i partier i anlegget.

Klimaendringene vi nå opplever, med mer voldsomme værtyper med sterk vind og mye nedbør over kort tid, vil også utgjøre en kontinuerlig risiko for alleene og for solitære trær i anlegget. Hele alleen som gikk fra stabburet og sydover i anlegget, blåste over ende i en storm i 2008. For å sikre alleene, vil de trenge en jevnlig oppfølging med trepleie slik at man kan gjennomføre en kronereduksjon som gir mindre vindpress. Den nyplantede alleen trenger og oppfølging med beskjæring som sikrer en god kroneform under tilvekst. Her vil kostnaden for denne type oppfølging kunne være en utfordring.

Jordrotter skader røttene på frukttrærne slik at stabiliteten svekkes. Flere trær har falt over ende.

*Bildet viser den gamle alleen i parken slik den stod før stormen i 2008.*

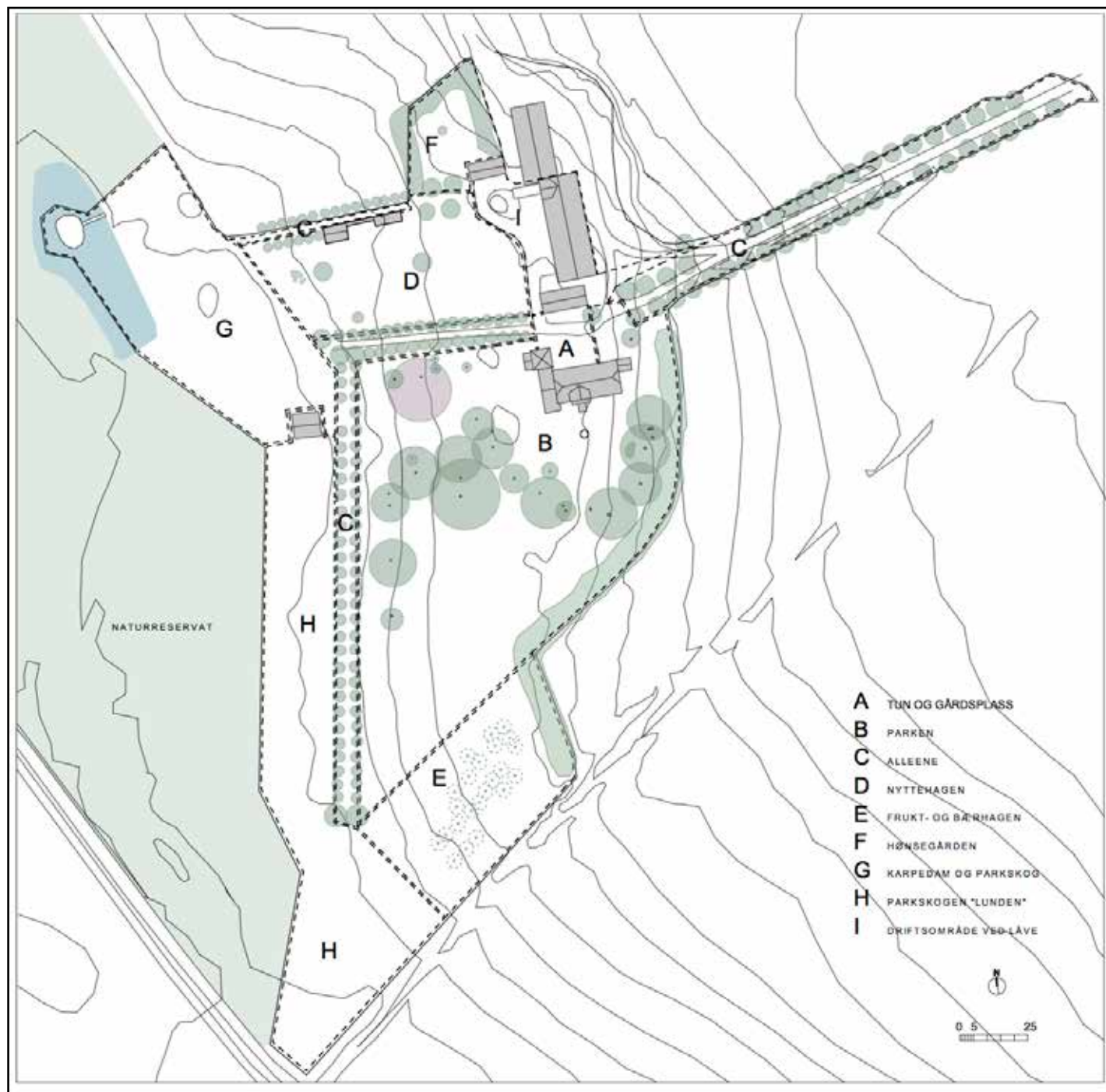
Fotograf: Celine Andresen

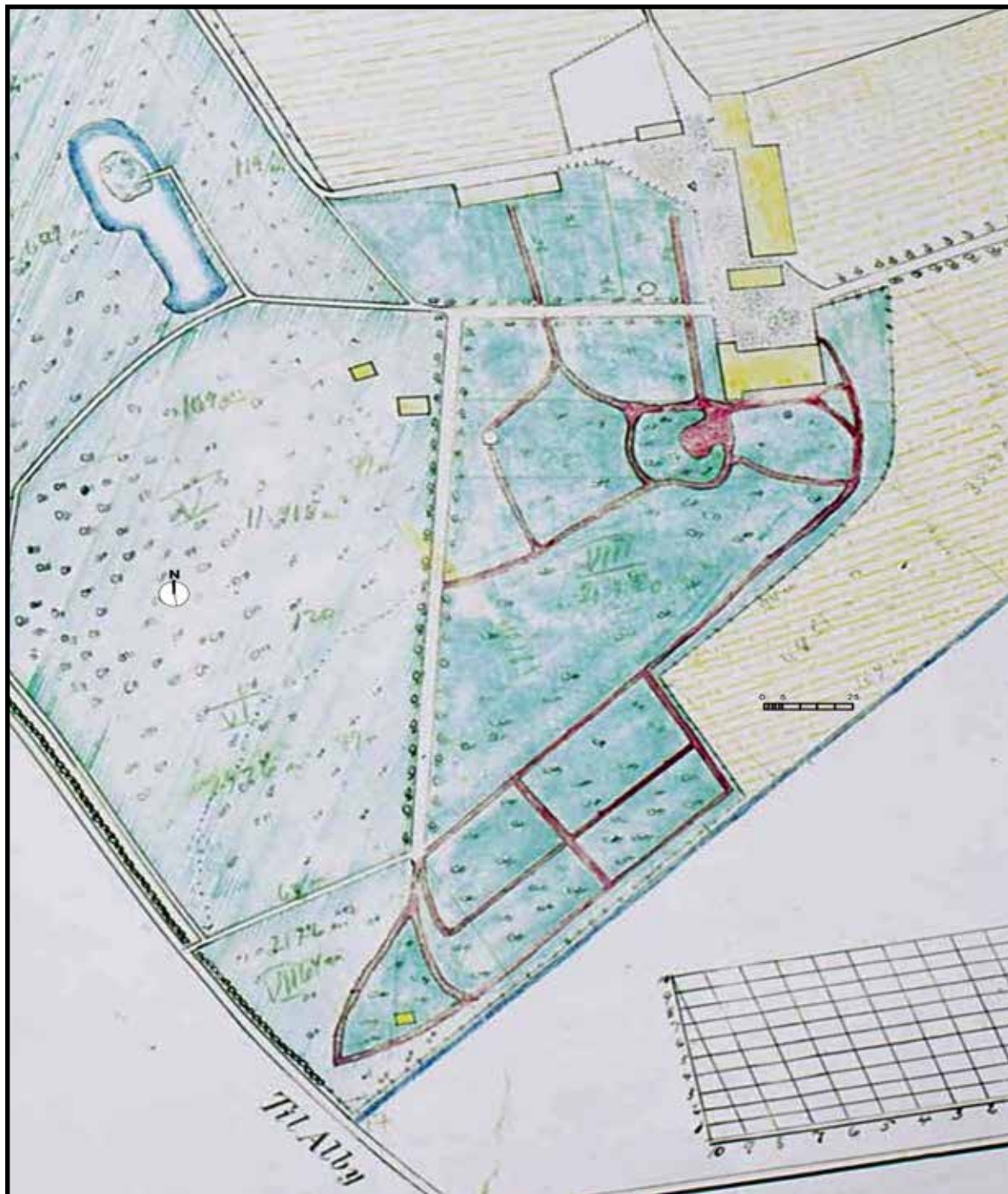




### 3.4. Beskrivelse av det fredete grøntanleggets delområder

	Delområde	Fredet Kml. § 15
A	Gårdsplassen	X
B	Parken	X
C	Alleene	X
D	Nyttehagen	X
E	Frukt- og bærhagen	X
F	Hønsegården	X
G	Karpedammen og området øst for dammen	X
H	Parkskogen	X
I	Tunet og drifts- område ved låven	X





Kartet fra 1904 viser anlegget slik det er i de første årene etter at familien Munch Rosenberg overtar Grønli. Flere av elementene i kartet har forsvunnet fra parken i årenes løp, mens andre fortsatt er intakte. Fotografi fra tidlig 1900-tall bekrefter at kartet er presist i forhold beskrivelse av elementer i parken.

Kartet er en viktig kilde til forståelsen av parkanlegget.

Her er et utsnitt av kartet gjengitt. (ikke i målestokk)



## Delområde A: Gårdsplassen

### Beskrivelse

Gårdsplassen ved hovedbygningen er en tilnærmet rektangulær plass som dannes av langveggen på forpakterboligen mot nord og hovedbygningens fasade mot sør. Fra øst kommer ankomstalleen frem til gårdsplassen. Denne alleen fortsetter så vestover inn i parken som en intern hageallee.

Gårdsplassen dekker et areal på 500 m<sup>2</sup>.



*Gårdsplassen i 2012 da det fortsatt stod to thujaer ved inngangspartiet. Plassen har som i dag et dekke av både gress- og gruslagte partier.*



## Historikk

**Fra 1814-1898:** Ingen kjente kilder som beskriver gårdsplassen, men ut fra anleggets karakter er det sannsynlig at plassen har et dekke av grus

**1898–1982:** Inntegningen av gårdsplassen i kart fra 1904 er rimelig å tolke som en gruslagt plass. I kartet er det også tegnet inn et gjerde som følger grensen mellom hage, tun og gårdsplass. I fotografi fra tidlig på 1900-tallet ser man at gårdsplassen er gruslagt og helt uten beplantning. Det står to laurbærtrær med rund formklippet krone i tønner på hver side av trappen til hovedbygningen. Schnitler dokumenterer Grønli tidlig på 1900-tallet, og fra hans fotografier ser man et hvitt stakittgjerde som avgrensner gårdsplassen mot vest. Formklippede lindetrær markerte dengang gårdsplassens ramme både på vest-og østsiden innenfor gjerdet.

**1982-2014:** I forbindelse med drenering og legging av rør til VVS blir store deler av plassen gravet opp. Samtidig legges det et nytt gruslag på toppen.

**2014:** Det står thuja og noen prydbusker på hver side av trappen til hovedbygningen. Disse ble plantet av dagens eiere på 1980-tallet. Tre lyktestolper står ved hovedbygningen.

**2016:** Praktisk talt all vegetasjon ved trappen til hovedinngangen er fjernet slik at det igjen er en åpen plass.



### Gårdsplassens dekke

#### Beskrivelse

Gårdsplassen har i dag et dekke som består av nyere tilført grus i litt grov fraksjon (ca. 8-22 mm) Andre deler er gjengrodd med gress. Avgrensingen av gårdsplassen mot øst og vest er i dag borte og overgangen mellom gårdsplassen og parken er derfor utydelig.

#### Vernehensyn/utviklingsmål

En restaurering av gårdsplassen slik at man igjen får et helhetlig grusdekke ville tydeliggjort dette elementet i anlegget. Lyktestolpene er nye elementer, men har et formspråk som passer til hovedbygningens arkitektur.

#### Skjøtsel og søknadspliktige tiltak

En restaurering av gårdsplassens grusdekke er søknadspliktig. All endring av terreng er søknadspliktig. Fjerning av gressdekket ved at man skaver av topplaget (maks 10 cm) og tilfører et topplag av grus (maks 10 cm) er å anse som del av alminnelig skjøtsel, da dette vil dreie seg om graving i dekke fra nyere tid.



### Pæretre og stauder ved forpakterboligen

#### Beskrivelse

Et gammelt pæretre (angivelig 'Keiserinne') står ved veggen til forpakterboligen og en humleplante klatrer i denne. I et smalt felt langs bygningen vokser noen stauder som gravmyrt (*Vinca minor*) og brun daglilje (*Hemerocallis fulva*).

#### Vernehensyn/utviklingsmål

Pæretreet kan være svært gammelt og tilfører den enkle fasaden til forpakterboligen et preg av landlig sjarm. Staudene er plantet i nyere tid, mens humlen kan være eldre. *Vinca minor* er en plante som er ansett som uønsket /svar- telistet i artsdatabankens liste over fremmede arter i Norge og kan med fordel fjernes med tanke på mulig spredning til naturreservatet.

#### Skjøtsel og søknadspliktige tiltak

Felling av pæretreet er søknadspliktig. Endring av beplantning i staudfelt eller fjerning av feltet er her å anse som del av alminnelig skjøtsel.

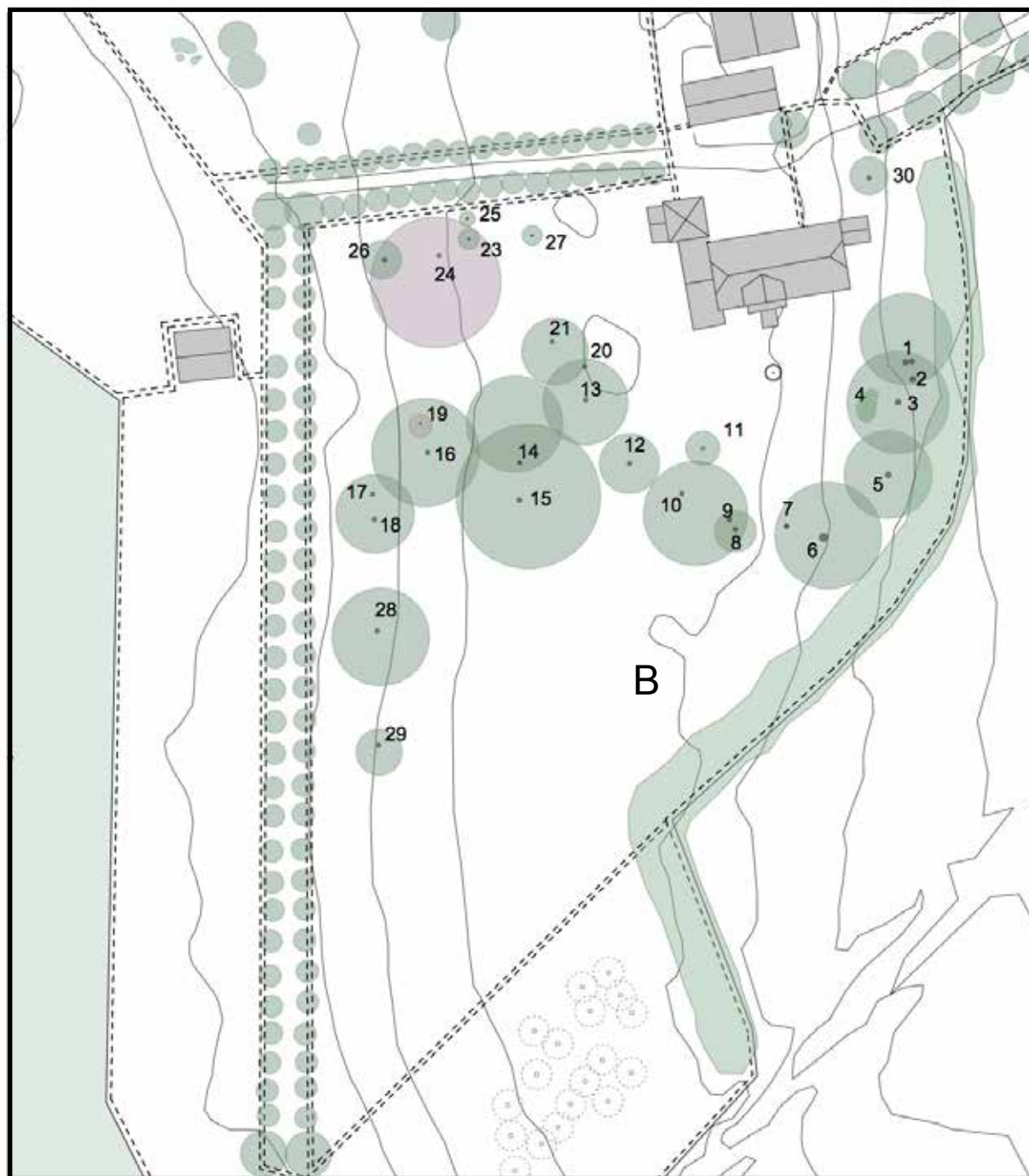


## Delområde B: Parken

### Beskrivelse

Parken ligger i hovedsak vest og syd for hovedbygningen og dekker et areal på 14 daa. Denne delen av anlegget er tydelig avgrenset av lindealleer mot nord og mot vest og av en hagtornhekk langs jordet hele veien på østsiden. I sør slutter parken seg naturlig sammen med parkskogen *Lunden*. Parken representerer store kulturhistoriske verdier og fremstår selv uten grusganger, lysthus og prydbeplantning som et vakkert og intakt romantisk parkområde.

De gamle trærne i parken med arter som brokebladet platanlønn og parkalm, har særlig verdi både i forhold til autensitet og sjeldenhet. De gamle eiketrærne med sine store stammer er i dag en vernet naturtype etter Naturmangfoldsloven. Diameteren på de store eiketrærne på Grønli overstiger 63 cm og er dermed vernet som hule eiker, uavhengig av om de er synlig hule. På våren blomstrer store tepper av hagenøkkelblom på gressflatene.



## Historikk

**Fra 1814-1898:** Parken anlegges av familien Peterson med lysthus, slyngede grusganger, fontene med springvann og prydbusker. Det plantes spesielle løvtrær i parken slik at man får en variasjon mellom åpne gressdekkede enger og trær som gir struktur og skyggevirkinger. Parkskogen *Lunden* ligger i fortsettelsen av parken mot syd.

**1898–1982:** Eiendommen overtas av familien Munch Rosenberg. Kart fra 1904 viser parkens utforming i naturlig romantisk stil. Dette er en relativt presis opptegnelse av gangstier, lysthus og områder for nyttehage og frukttrær. I senere del av 1900-tallet skjøttes parken i mindre grad, grusganger gror igjen og prydbepantninger forsvinner.

**1982- :** Grønli overtas av familien Mamen. Flere av parkens elementer er forsvunnet. De store løvtrærne og det gressdekkede parkområdet hvor tusenvis av primula blomstrer på våren er imidlertid intakt. I de senere år har man ryddet kratt og trær som har selvsådd seg i parkens ytterkanter. Den gamle hekken av hagtorn står igjen frem som et relativt sammenhengende hegn mot jordene på østsiden. Fontenen er gravet frem og restaurert. Det gjenstår kun vanntilførsel og restaurering av fonteneskulptur før den er ferdig. Bjørketreet fra 1814 er skrøpelig, I 2014 ble det derfor plantet bjørk noen meter bortenfor slik at man fornyer dette elementet i parken.



**Hagenøkkelblom**

### Beskrivelse

Hagenøkkelblom (*Primula elatior*) blomstrer i store tepper og er en plante som kan ha kommet til Grønli i løpet av 1800-tallet.

### Vernehensyn/utviklingsmål

I områdene der hagenøkkelblommen blomstrer på våren er det viktig å vente med å slå gresset til ut på forsommeren. På denne måten klarer nøkkelblommen å samle næring til røttene og sette frø, slik at man også i kommende år får glede av denne fine vårblostringen. Fotografiet viser hvordan gresset blir slått, men at felt der nøkkelblommen vokser får stå igjen til ut på forsommeren.

### Skjøtsel og søknadspliktige tiltak

Fjerning av hagenøkkelblommen fra gressarealene er søknadspliktig.



**Hvite martagonliljer**

### Beskrivelse

I parken finner man to områder hvor det vokser hvite martagonliljer (*Lilium martagon* var. *alba*)

### Vernehensyn/utviklingsmål

De rosa martagonliljene er ganske vanlige å finne i gamle hager fra 1800-tallet i Norge, mens de hvite er sjeldne.

Det er viktig at plantene tas vare på og at de beholdes der de i dag befinner seg i parken. Det anbefales at man unngår å slå gresset i et område rett rundt liljene, slik at disse også kan få muligheten til å spre seg med frø.

### Skjøtsel og søknadspliktige tiltak

Flytting av enkeltplanter/løk til andre deler av parken regnes som del av alminnelig skjøtsel. En total fjerning av plantene fra stedet de nå står er søknadspliktig.





**Nr.6 og 10: Brokebladet platanlønn**

#### Beskrivelse

Den hvitbrokete platanlønnen (*Acer pseudoplatanus* 'Flavo var'), som det er to store eksemplarer av i parken, er sjelden i Norge.

#### Vernehensyn/utviklingsmål

Trærne er friske og uten synlige skader. De vil kunne stå i mange år. De store lyse gulgrønne trekronene gir parken et særpreg.

#### Skjøtsel og søknadspliktige tiltak

Felling og evt. større endringer av trærnes krones form er søknadspliktig.

Eventuelt behov for vedlikeholdsbeskjæring av trærne gjøres av sertifisert arborist og er del av alminnelig skjøtsel.



**Nr.28: Bjørketreet fra 1814**

#### Beskrivelse

Det gamle tostammete bjørketreet som angivelig ble plantet i 1814 av Momme Peterson som en feiring av grunnloven, bærer preg av høy alder. Nylig falt en av de store grenene til bakken.

I 2014 plantet nåværende eiere, familien Mamen, på nytt bjørk i anledning 200-års jubileet for grunnloven. For å oppnå et tilsvarende uttrykk som den gamle bjørka har man plantet to bjørketrær i samme plantehull. Dette er en metode som gartnere har brukt i eldre tider og som kalles knippeplanting.

#### Vernehensyn/utviklingsmål

Treet med sin høye alder er en sjeldenhet, og historien har stor anekdoteverdi. Det gamle bjørketreet bør få stå så lenge som mulig.

#### Skjøtsel og søknadspliktige tiltak

Felling av den gamle bjørka er søknadspliktig. Fjerning av grener som evt. ramler ned er del av alminnelig skjøtsel.







**Fontenen** (Askeladden ID-nr. 132927-13)

### Beskrivelse

På sokkelen til fonteneskulpturen midt i fontenen er det risset inn årstallet 1896 på en av teglsteinene. Fontenen er eldre enn dette, men fonteneskulpturen, puttiguren, som holder en fisk i armene, må ha kommet da. Fontenen er under restaurering. Mål for ferdigstilling er i løpet av 2017.

### Vernehensyn/utviklingsmål

Fontenen er et sentralt element i parken og er omtalt helt tilbake i 1857 i gartner Reismanns dikt.

### Skjøtsel og søknadspliktige tiltak

Endring av fontenens form og utseende er søknadspliktig.

Oppgaver knyttet til den alminnelige driften av fontenen er del av alminnelig skjøtsel.



**Buksbom**

### Beskrivelse

Ved hovedbygningens kortvegg mot øst står det tre buksbom (*Buxus sempervirens*). Disse har ved en tidligere anledning blitt sortbestemt av Per H. Salvesen ved arboretet i Bergen. Det er usikkert om disse er rest av en opprinnelig buksbombeplantning på dette hjørnet, eller om dette er planter som har vært benyttet i urner og som så litt tilfeldig har havnet her.

### Vernehensyn/utviklingsmål

Buskene er verdifulle planter fra hagens tidlige periode. Man kan oppformere nye busker ved å ta stiklinger fra de gamle. Dette er særlig verdifullt i våre dager da det er en soppsykdom som angriper buksbom i mange anlegg. Buskene på Grønli er friske og kan gi friske planter i anlegget også i fremtiden.

### Skjøtsel og søknadspliktige tiltak

Fjerning av buskene er søknadspliktig. Beskjæring av buskene er del av alminnelig skjøtsel.



**Hagtornhekken**

### Beskrivelse

Hagtornhekken (*Crataegus monogyna*) går i hele parkens lengde på østsiden mot jordene og kan ha vært holdt som en formklippet hekk da den ble etablert. Det finnes i dag ikke kilder som kan tidfeste når hekken er plantet.

### Vernehensyn/utviklingsmål

Ved å fjerne oppslag av kratt og større trær som hadde selvsådd seg ved og i hekken de senere år, står hekken frigjort slik at den ikke skygges ut av andre vekster. Det gir bedre vilkår for ny vekst. Hagtornen med de gamle vridde stammene har både kildehistorisk verdi og en aldersverdi. Det anbefales at stammene får stå slik de er. Et testforsøk på hard nedskjæring resulterte i at buskene døde.

### Skjøtsel og søknadspliktige tiltak

Fjerning av hagtornen er søknadspliktig. Beskjæring og supplering av hekken er del av alminnelig skjøtsel.





**Hengeask**

**Beskrivelse**

Øst for gårdsplassen står det et eksemplar av hengeask (*Fraxinus excelsior* var. *pendula*). Variasjoner i trærnes kroneform var populært i 1800-tallets romantiske parker. Hengeasken på Grønli er i så måte et tidstypisk tre.

**Vernehensyn/utviklingsmål**

Asken er desverre angrepet av askeskuddsyke. Dette gir grenvisning og kan også innebære at treet dør, men treet kan også klare seg og komme tilbake i bedre vekst. Dersom treet blir så angrepet at det skjemmer inntrykket av stedet, bør man vurdere felling. I så fall anbefales det å erstatte treet med et annet tre med hengende grener slik som for eksempel hengealm

**Skjøtsel og søknadspliktige tiltak**

Felling av asken er søknadspliktig.

Beskjæring av treet er del av alminnelig skjøtsel.



**Nr.11: Parkalm**

**Beskrivelse**

Sydvest for fontenen står en gammel parkalm (*Ulmus procera*). Treet har på ett tidspunkt falt, men nye stammer skyter fra den gamle stubben.

**Vernehensyn/utviklingsmål**

Parkalm er sjelden å finne i Norge og har anleggshistorisk verdi. Til tross for at den er svært skadet, er det liv i den, og den gamle hule stammen er uttrykksfull og gir opplevelsesverdi som er knyttet til alder. Noen meter bortenfor står det imidlertid et yngre eksemplar av parkalm (antagelig selvsådd) som ivaretar denne arten i anlegget.

**Skjøtsel og søknadspliktige tiltak**

Fjerning av stubben/treet er del av alminnelig skjøtsel

Beskjæring av treet er del av alminnelig skjøtsel.



**Nr.18: Brukket kastanje ved stabbur**

**Beskrivelse**

Denne kastanjen har brukket og falt over eiketreet som står ved siden av. Slik stammen ligger nå vil den kunne skade barken og stammen på eika.

**Vernehensyn/utviklingsmål**

Det anbefales å få fjernet den døde stammen så snart som mulig. Kastanjen er antagelig ikke svært gammel, da det vil være lite sannsynlig at man har plantet to så storvokste trær rett ved siden av hverandre. Den har sannsynligvis sådd seg selv. Det er naturlig å ta ned også den siste delen av kastanjen.

**Skjøtsel og søknadspliktige tiltak**

Fjerning/felling av kastanjen er en del av alminnelig skjøtsel.



**Buskrose og peon**

#### Beskrivelse

Øst for trappen opp til terrassen står det en buskrose som skal være kommet til Grønli i siste del av 1800-tallet. Rosen er foreløpig ikke sortsbestemt. Andre roser ved hovedbygningen er plantet i nyere tid. På motsatt side av trappen står det en peon, antagelig kloster- eller bondepeon (*Paeonia officinalis/Paeonia x festiva*) som også kan være fra 1800-tallet eller tidlig 1900-tallet.

#### Vernehensyn/utviklingsmål

Rosen og peonene har som autentisk plate-materiale anleggshistorisk verdi.

#### Skjøtsel og søknadspliktige tiltak

Fjerning av rosen og peonene er søknadspliktig.

En eventuell flytting av plantene til et mer egnet sted er en del av alminnelig skjøtsel.



**Trær fra nyere tid**

#### Beskrivelse

Flere små trær er plantet inn i parken etter 1982. Andre trær har sådd seg selv.

#### Vernehensyn/utviklingsmål

En målsetning for vernet av parken er å opprettholde de opprinnelige siktlinjene og romdannelsen i anlegget. Det anbefales derfor å fjerne flere av de yngre trærne som er plantet i anlegget i senere tid. Trær som har sådd seg selv, og er yngre enn 50 år, bør også fjernes med mindre disse kan overta for eldre trær på samme sted som er skadet. Eksempelvis vil trærne på bildet som står ved siden av kastanjen midt i det åpne gressområdet i parken med tiden føre til en ny romdanning i parken som ikke er i tråd med fredningens målsetning.

#### Skjøtsel og søknadspliktige tiltak

Fjerning av trær som er yngre enn 50 år er en del av alminnelig skjøtsel. Innplantning av nye trær i parken utenfor de opprinnelige områdene med trær er søknadspliktig.



**Forhøyning**

#### Beskrivelse

Ved stabburet er det en tydelig forhøyning i terrenget som man kan se er menneskeskapt. Her har det tidligere stått et lysthus. Dette lysthuset er tegnet inn i kartet fra 1904.

#### Vernehensyn/utviklingsmål

Det finnes i dag ingen dokumentasjon på hvordan dette lysthuset har sett ut. Forhøyningen er likevel viktig som en klar markør av det lysthuset som engang stod her. Plasseringen på dette litt høyere punktet i parken kan ha vært gjort for å få utsyn over jordene ut mot havet.

#### Skjøtsel og søknadspliktige tiltak

Forhøyningen har i dag et dekke av gress og det klippes som de andre gressarealene i parken.

Endring av terreng er søknadspliktig.





## Parktrærne

### Beskrivelse

Trær i parken som er merket inn i kartet for delområdet er enten autentiske for anleggets periode fra 1814 til tidlig 1900-tall, eller de har oppnådd en størrelse som gjør at de går inn som en del av denne trebestanden i parken. Sammen med alleene definerer disse trærne viktige rom og områder i parken.

### Vernehensyn/utviklingsmål

De gamle løvtrærne er svært verdifulle både som kildeverdi og opplevelsesverdi i parken. Trærne er viktige romdannende elementer i parken. De store trekronene og skyggevirkningene man opplever under disse skaper en av naturromantikkenes mest yndede stemninger.

### Skjøtsel og søknadspliktige tiltak

For trær i parken som er merket i kartet, gjelder det at felling eller større endring av kroform er søknadspliktig. Unntak for nr. 9, 18 og 27 hvor felling vil være del av alminnelig skjøtsel.

Felling av andre trær i parken som er eldre enn 50 år, er også søknadspliktig.

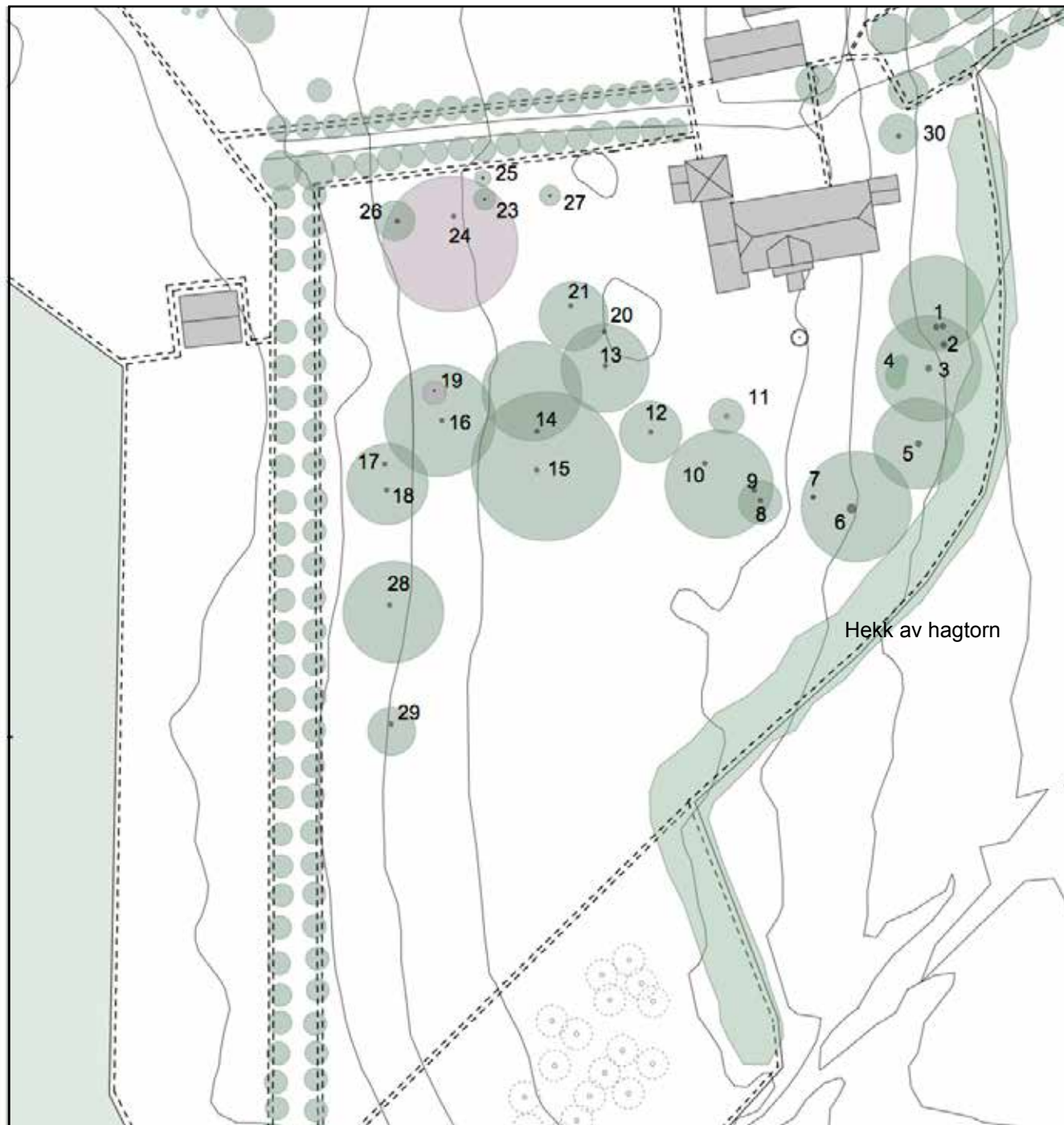
Felling av trær som er yngre enn 50 år, er del av alminnelig skjøtsel.

Trepleie av trærne utføres av sertifisert arborist og er del av alminnelig skjøtsel.



# Trær og prydbusker i parken:

- 1 Eik - *Quercus robur*- to stammer
- 2 Eik - *Quercus robur* -topp brukket
- 3 Eik - *Quercus robur*. død
- 4 Skjærsmine - *Philadelphus coronarius* -
- 5 Lind - *Tilia /europea* eller *cordata*
- 6 Platanlønn - *Acer pseudopl. Flavo-var*
- 7 Skjærsmine - *Philadelphus coronarius*
- 8 Eik - *Quercus robur*
- 9 Thuja
- 10 Platanlønn - *Acer pseudopl. Flavo-var*
- 11 Parkalm - *Ulmus procera*
- 12 Parkalm - *Ulmus procera*
- 13 Hestekastanje - *Aesculus h.castanum*
- 14 Eik - *Quercus robur*
- 15 Eik - *Quercus robur*
- 16 Blodbøk - *Fagus syl.atropunicea*
- 17 Eik - *Quercus robur*
- 18 Hestekastanje - *Aesculus h.c. (knukket)*
- 19 Blodbøk - *Fagus syl. atropunicea*
- 20 Hestekastanje *Aesculus h.castanum*
- 21 Hestekastanje *Aesculus h.castanum*
- 22 Skjærsmine - *Philadelphus coronarius*
- 23 Pære: ukjent sort - *Pyrus communis* -
- 24 Blodbøk - *Fagus syl. atropunicea*
- 25 Syringa vulgaris
- 26 Sølvasal - *Sorbus aria*
- 27 Eple, ukjent sort - *Malus domestica*:
- 28 Bjørk - *Betula pendula*
- 29 Bjørk - *Betula pendula*
- 30 Hengeask - *Fraxinus excelsior* var. 'Pendula'





## Delområde C: Alleene

(Askeladden ID-nr. 132927-6)

### Beskrivelse

Alleene ved Grønli er et av de mest karakteristiske elementene i anlegget og ble av C. W. Schnitler, da han besøkte Grønli på tidlig 1900-tall, beskrevet som en av landets mest praktfulle alleeplantinger.

### Historikk

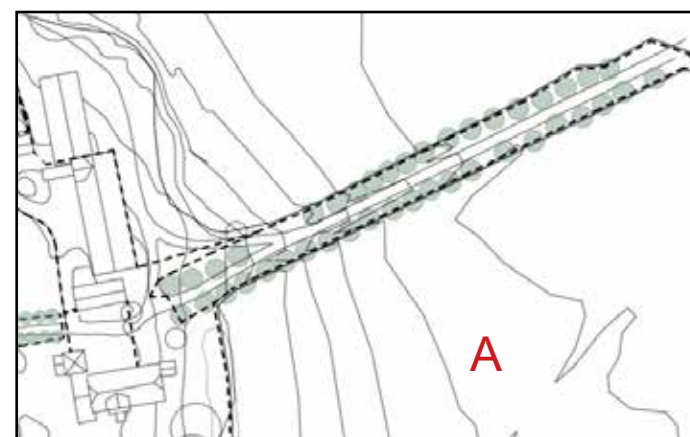
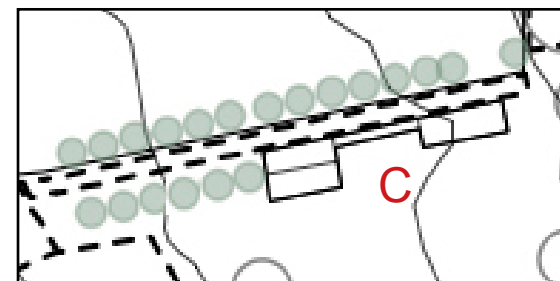
#### 1814-2000:

**A:** Den opprinnelige alleen frem til Grønli kommer østfra og går helt frem til tunet. Den siste delen som ligger innenfor det området som er foreslått fredet, er en blandingsallee med hovedvekt på parkalm og hestekastanje.

**B:** Alleen fortsetter fra vestsiden av gårds-plassen gjennom parken før den vender 90 grader mot sør, der den danner en grense mellom det opparbeidede parkrommet ved hovedbygningen og parkskogen. Alle trærne i de interne hagealleene er plantet med parklind. Den interne hagealleen skaper en forbindelse til Alby, naboeiendommen mot sør der en annen gren av familien Peterson tidlig på 1800-tallet bygger en lystgård.

**C:** Lindetrærne som danner trerekken bak vinhuset er mest sannsynlig plantet av familien Peterson på 1800-tallet.

**2000-2016:** Under en storm i 2008 ble hele alleen som markerte grensen mot parkskogen, rasert. Nye lindetrær (*Tilia europea*) er plantet som erstatning. Trærne er i god vekst og gjenoppretter dette viktige elementet i parken.



**A:** Alleen frem til hovedbygningen fra øst

**B:** Den interne alleen i parken som danner forbindelse med naboeiendommen Alby mot syd

**C:** Alleen bak veksthusene som gir forbindelse til parkskogen.



**A: Adkomstalleen**

#### Beskrivelse

Alleen frem til hovedbygningen, innenfor det fredete området, er 200 meter lang. Dette er en blandingsallee med parklind, hestekastanje, blodbøk, ask og bjørk. De eldste trærne av lind og kastanjetrærne er sannsynligvis de opprinnelige trærne i alleen.

#### Vernehensyn/utviklingsmål

I nyere tid er det plantet inn både ask, bjørk og blodbøk i alleen og dette gir alleen et for uensartet preg. Det anbefales at disse trærne fjernes og erstattes med parklind eller hestekastanje.

#### Skjøtsel og søknadspliktige tiltak

Felling av eldre døde trær uten at man planter inn tilsvarende treslag på samme sted, er søknadspliktig.

Felling av trær som er yngre enn 50 år, er del av alminnelig skjøtsel.

Trepleie, formklipping og kronereduksjon er del av alminnelig skjøtsel.



**B: Intern parkalle mot vest**

#### Beskrivelse

Alleen fra gårdsplassen og opp til hjørnet der alleen vender sørover er 65 meter lang og består av parklind (*Tilia europea*). De fleste trærne i dette strekket er de opprinnelige i anlegget. I 2009 ble det plantet inn unge trær av parklind der det var "huller" i alleen etter trær som var gått ut gjennom årenes løp.

#### Vernehensyn/utviklingsmål

Det ble gjennomført en kronereduksjon i alleene vinteren 2009/2010 for å redusere risikoen for vindfall ved sterk vind. Det er anbefalt at skjøtsel av trærne gjennomføres med 3-5 års mellomrom.

#### Skjøtsel og søknadspliktige tiltak

Felling av døde trær i alleen uten at man planter inn tilsvarende treslag på samme sted er søknadspliktig.

Trepleie, formklipping og kronereduksjon er del av alminnelig skjøtsel.



**B: Intern parkalle mot syd**

#### Beskrivelse

Denne alleen er 160 meter lang og var nyplantet våren 2010.

#### Vernehensyn/utviklingsmål

Trærne trenger oppfølging av trepleier slik at denne alleen får gode grenvinkler og jevn kronedannelse. Denne oppbyggingsbeskjæringen bør gjennomføres med tre års mellomrom frem til 2030.

#### Skjøtsel og søknadspliktige tiltak

Felling av døde trær i alleen uten at man planter inn tilsvarende treslag på samme sted er søknadspliktig.

Trepleie, formklipping og kronereduksjon er del av alminnelig skjøtsel.





### **C: Allé bak vinhuset og gartnerbolig**

#### **Beskrivelse**

Alleen/trerekken på baksiden av vinhuset er 60 meter lang og består både av eldre og nyplantete trær av parklind. Denne alleen fører frem til parkskogen der man kan ta veien videre inn til karpedammen eller nordover langs kanten av jordet.

#### **Vernehensyn/utviklingsmål**

Alleen er en viktig ferdsselsåre i anlegget. Trærne bør med 3-5 års mellomrom klippes slik at de får en redusert kroneform. De nyplantete trærne følges opp med oppbyggingsbeskjæring.

#### **Skjøtsel og søknadspliktige tiltak**

Felling av døde trær i alleen uten at man planter inn tilsvarende treslag på samme sted er søknadspliktig.

Trepleie, formklipping og kronereduksjon er del av alminnelig skjøtsel.



## Delområde D: Nyttehagen

### Beskrivelse

Nyttehagen med veksthuset som også kalles vinhuset avgrenses mot sør av den interne hagealleen. Mot øst grenser denne hagen til tunet, og mot vest møter hagen parkskogen. Nyttehagen dekker et areal på ca 3,5 daa.

Nyttehagen har vært en viktig del av lystanlegget på Grønli både på 1800- og 1900-tallet. Lystgårdenes tilgang på grønnsaker, frukt og bær fra egen hage, gjerne med arter og sorter som ikke var vanlige i handelen på torget, var en luksus få forunt.

I Rina Rosenquists erindringer fra lyststedet Rosnæs, som også var i familien Petersons eie, forteller hun at det også der var et todelt veksthus. Hun skriver at det høyeste var tenkt som et palmehus, men ble benyttet som et frukthus til varmekjære plommer, franske pærer, aprikoser, fersken og nektariner. Den andre delen av huset som var lavere, ble benyttet til druer.

### Historikk

**1814-1898:** Veksthuset beskrives i diktet av Reismann i 1843 som nylig oppført. Huset et todelt. Den ene delen har et høyere tak. Det er pr. i dag ikke kjente kilder som kan fortelle mer om hvordan nyttehagen var organisert og hvilke vekster som ble dyrket i denne perioden.



**1898- ca 1960:** Tidlig 1900-tall dokumenterer flyfotografi nyttehagen med dyrkningsbed i nord-sydlig retning. Dyrkningsbenker med glass sees også.

Kart fra 1904 viser en hagegang som går vinkelrett fra døren midt på veksthuset frem til alleen av lind. Denne gangstien deler nyttehagen i to tilnærmet like deler. På kartet fra 1904 ser man også en linje som deler den østlige delen i to like deler og to parallelle linjer som kan tolkes som en vei frem til inngangen

mellom de to veksthusene. Dette kan være en enkel vei som av praktiske hensyn er lagt frem til veksthuset fra tunet. Et hvitmalt stakittgjerde avgrenser nyttehagen mot tunet og går frem til veksthuset.

**Ca. 1960-2016:** I denne perioden plantes det rekker av bærbusker i retning øst-vest. De to valnøttrærne er sannsynligvis også plantet i denne perioden. Grusgangen frem til alleen gror igjen og er ikke lengre synlig.



## Planer, tiltak og retningslinjer

Nyttehagen er et interessant element i parken på Grønli. Dens klare omramming med lindealleene, med gartnerboligen og de relativt intakte veksthusene gir anlegget kunnskaps- og kildeverdier av både anleggshistorisk verdi og personalhistorisk verdi. Dette forsterkes av autenticiteten i anlegget og sjeldenhetsverdien.

### Bevaringsmål for delområdet

Hagens omramming og struktur er viktige elementer å ivareta som en del av vernet. Det innebærer at man ikke må grave eller gjøre jordarbeider som kan skade allébeplantningen i grensene mot sør og nord. Det er også viktig at planting eller jordarbeider i området der den eldre hagegangen går fra alleen og frem til veksthuset, unngås. Dersom det er behov for arbeid med terrenget i denne del av nyttehagen, er det nødvendig å gjennomføre registreringer med hagearkeologisk kompetanse i forkant, slik at man kan få kartlagt gangstien.

En kjøkkenhage er et hageelement som alltid har et skiftende uttrykk fordi det er vanlig å dyrke med et vekstskifte. Vekstskifte benyttes for å få best mulig avling og for ta vare på jordas egenskaper. Ulike eieres preferanse for ulike grønnsaker gjør også kjøkkenhager til et sted som endrer seg fra år til år. Det er derfor ikke naturlig å legge sterke føringer på hva dagens eller fremtidige eiere ønsker å plante eller dyrke i dette området hverken av pryd eller nyttevekster.

Ut over strukturen som er synlig i kartet fra 1904, kjenner vi ikke til hvordan dyrkningsfeltene er organisert på 1800-tallet. Tidlig på 1900-tallet går dyrkningsbedene i nord-sørgående retning. Jordbearbeiding av dyrkningsfeltene har muligens fjernet eldre spor i bakken.

Det anbefales at nåværende og fremtidige eiere i stor grad bør ha anledning til å velge sin egen form for organisering av nyttehagen og planting i dette området. Det er samtidig nødvendig å klargjøre og avgrense i forhold til eventuelle tiltak som kan være i strid med formålet for fredningen.

### Skjøtsel og søknadspliktige tiltak

Eksempler på hva som inngår i alminnelig skjøtsel og hva som er søknadspliktige tiltak i nyttehagen:

Tiltak/aktivitet som kan gjennomføres	Søknadspliktige tiltak
Planting av nyttevekster, stauder og ettårige vekster/sommerblomster i bed  Planting av bærbusker og evt. fjerning av bærbusker i nyttehagen	Planting av trær
Etablering av strukturerende beplantning slik som fritt voksende eller formklippede hekker med maks høyde 100 cm	Etablering av strukturerende beplantning slik som fritt voksende eller formklippede hekker med høyde over 100 cm
Etablering av gangstier med dekke av organisk materiale slik som flis og halm.	Etablering av dekker, slik som plasser eller gangstier, med faste materialer slik som grus, stein, sementbaserte produkter eller treverk.
Omramming av bed eller dyrkningskasser med organiske materialer slik som treverk som ikke er høyere enn 100 cm.	Bygging av konstruksjoner slik som terrasser, plattinger, pergola eller lysthus.





I nyttehagen på Grønli ligger gartnerboligen i forlengelsen av veksthusene.





**Valnøttrær**

**Beskrivelse**

Ved gartnerboligen står det to valnøttrær (Juglans regia), som ut fra trærnes størrelse nok ikke er svært gamle.

**Vernehensyn/utviklingsmål**

Dette er fine eksemplarer av et relativt sjeldent tre og er derfor verdifulle i sammenheng med nyttehagens historie.

**Skjøtsel og søknadspliktige tiltak**

Felling av trærne er søknadspliktig.

Beskjæring er del av alminnelig skjøtsel.



**Plommetrær**

**Beskrivelse**

Midt i nyttehagen og midt i bildet ser man en liten gruppe på fem plommetrær som er plantet i anlegget i nyere tid.

**Vernehensyn/utviklingsmål**

Disse plommetrærne har ingen særlig verdi i denne delen av anlegget. Nyttehagen har opprinnelig ikke hatt frukttrær, da det er viktig med full sol og minst mulig røtter i feltene som dyrkes.

**Skjøtsel og søknadspliktige tiltak**

En eventuell felling av plommetrærne er å anse som del av alminnelig skjøtsel.



**Snøballbusk**

**Beskrivelse**

Retten vest for valnøttrærne er det en liten gruppe av busker. Der står det syrin, noen rips og et eksemplar av Viburnum opulus var 'Roseum' med det norske navnet snøballbusk.

**Vernehensyn/utviklingsmål**

Feltet kan være en rest av et eldre buskfelt i parken evt. kan de være flyttet hit senere. Det er få gjenværende prydbusker i anlegget på Grønli så det er viktig å ta vare på disse for fremtiden. Ripsen er antagelig selvsådd med hjelp av fugler og har ingen spesiell bevaringsverdi.

**Skjøtsel og søknadspliktige tiltak**

Fjerning av syrin og snøballbusk er søknadspliktig

Fjerning av rips er del av alminnelig skjøtsel.

Beskjæring av prydbusker er del av alminnelig skjøtsel.

Veksthuset fra midten av 1800-tallet (Askeladden ID-nr. 132927-8), som henger sammen med den lille gartnerboligen er som parkelement sjeldent å finne ved de gamle lystgårdene i Norge. De fleste veksthus fra denne perioden har gått tapt. Den tydelige organiseringen av nyttehagen som et eget område i parken er karakteristisk for et anlegg av dette formatet. Nytttehagen er en viktig del av livet og kulturen ved lystgårdene. Nytttehagen forsyner husholdningen med frukt, bær og grønnsaker.

Veksthuset står i dag uten tak og murene vil dermed være utsatt frostsprenging. I et forsøk på å bevare murene er disse i nyere tid både blitt fuget og pusset med sement. Sementen danner tette lag og dette gjør at fukt som trenger inn blir stående inne i muren. Dette gjør at faren for frostsprengning øker.

Anbefaling:

- Fjerne vegetasjon som vokser i og inne i mellom murene.
- Fjerne sement og restaurere murene med kalkmørtel
- Rekonstruere taket med et for bygningen tidsriktig glasstak





## Delområde E: Frukt- og bærhagen

### Beskrivelse

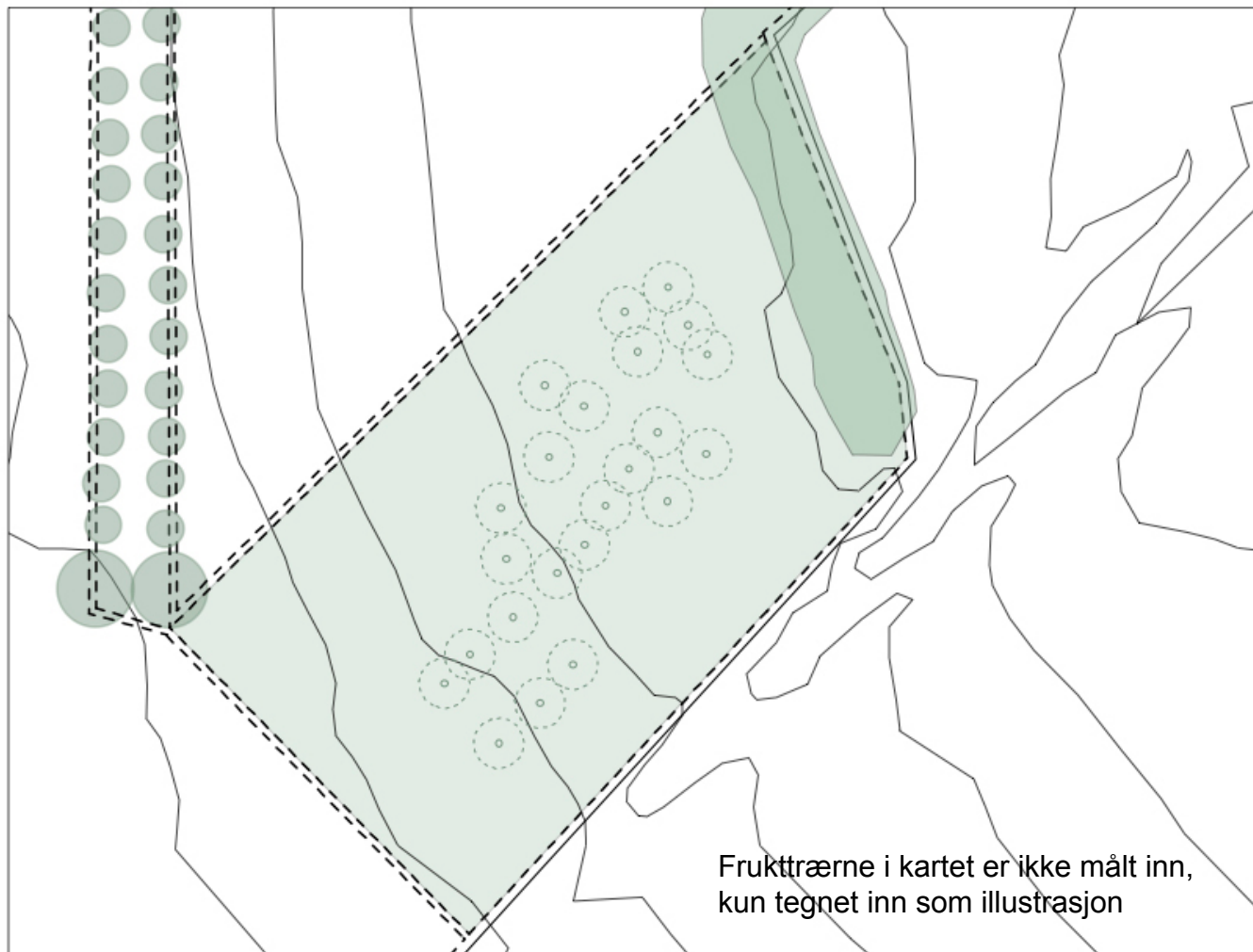
Frukthagen ligger som et eget element med krokete gamle trær og delvis brukne stammer. Disse danner fortsatt rekker slik at man kan ane formen på den gamle hagen. Ved senere innplanting i hagen over flere tiår har man imidlertid ikke forholdt seg til rekkene og heller ikke holdt en lik avstand mellom trærne.

Syd for trærne finner man et felt med rester av ripsbusker i grupper. Frukt og bærhagen dekker et område på ca 2000 m<sup>2</sup>.

### Historikk

**1814-1898:** Frukthagen med den karakteristiske korsformen var en typisk organisering av nyttehagene tidlig på 1800 tallet, men man har ikke kilder som kan dokumentere dette elementet i den eldste perioden.

**1898 – 1982:** Frukthagen er tegnet inn i kartet fra 1904. Hagen er synlig som fire rektangulære flater organisert med gangveier i en korsform. Løsningen er formal og basert på symmetri, men er myket litt opp ved at den ytre gangveien fortsetter som en del av en rundgang i landskapsparken. I senere del av 1900-tallet gror hagegangene igjen og den tydelige organiseringen av trærne i felt og rekker løses opp.



**1982-2016:** I de senere år har flere trær veltet, antagelig på grunn av vannmettet jord og ved at jordrotter spiser røttene og gjør trærne ustabile. Endel yngre trær er plantet inn, men har relativt svak vekst.



**Frukthagen**

### Beskrivelse

Frukthagen slik den er i dag forholder seg ikke lenger til den formale organiseringen som man ser i kartet fra 1904.

### Vernehensyn/utviklingsmål

Trærne, med sitt ruinaktige preg, har en egen opplevelsesverdi knyttet til alder. Frukthagen har også anleggs- og stilhistorisk verdi. Trærne har en vakker blomsterprakt om våren. Hagen er dårlig drenert og stående vann i grunnen gir trærne dårlige vekstforhold. Anbefalt tiltak: Drenerer grunnen i området og plante inn nye frukttrær slik at felt og rekkene av trær beholdes og tydeliggjøres.

### Skjøtsel og søknadspliktige tiltak

Felling av trær som lever og er mer enn 30 år gamle, er søknadspliktig. Drenering, terrengendring og jordarbeider er søknadspliktig. Beskjæring og fjerning av døde trær er del av alminnelig skjøtsel.



**Eple og pæresorter**

### Beskrivelse

Flere av de gamle eple- og pæretrærne er gamle sorter som ikke lenger er i handelen. Det ble gjort en registrering av enkelte pæresorter i 2012 i forbindelse med dokumentasjonen av hageanlegget i forkant av arbeidet med fredningsaken. (Se vedlegg)

### Vernehensyn/utviklingsmål

Registrering av eldre eksisterende trær sammen med en bestemmelse av sorter anbefales.

Det anbefales at man tar podekvister og får formert opp nye frukttrær slik at det opprinnelige plantematerialet i hagen kan ivaretas.



**Bærbusker**

### Beskrivelse

Rett syd for frukttrærne står det noen grupper av ripsbusker som viser at man tidligere har hatt rekker av bærbusker i dette området.

### Vernehensyn/utviklingsmål

I dag er det bare rester igjen av bærhagen. En organisering av rekker med rips og solbær ville gitt denne delen av hagen klarere struktur. Det ville tydeliggjort bærhagen som element i parken og gitt et penere estetisk uttrykk.

### Skjøtsel og søknadspliktige tiltak

Beskjæring av buskene er del av alminnelig skjøtsel.

Innplanting/supplering av bærbuskene er del av alminnelig skjøtsel.

Fjerning av buskene uten at man erstatter denne med samme type busk på samme sted er søknadspliktig.



## Delområde F: Hønsegården

### Beskrivelse

Hønsegården er omkranset av kollede lindetrær. I sydøstre del av hønsegården ligger en kombinasjon av bryggerhus og hønsehús

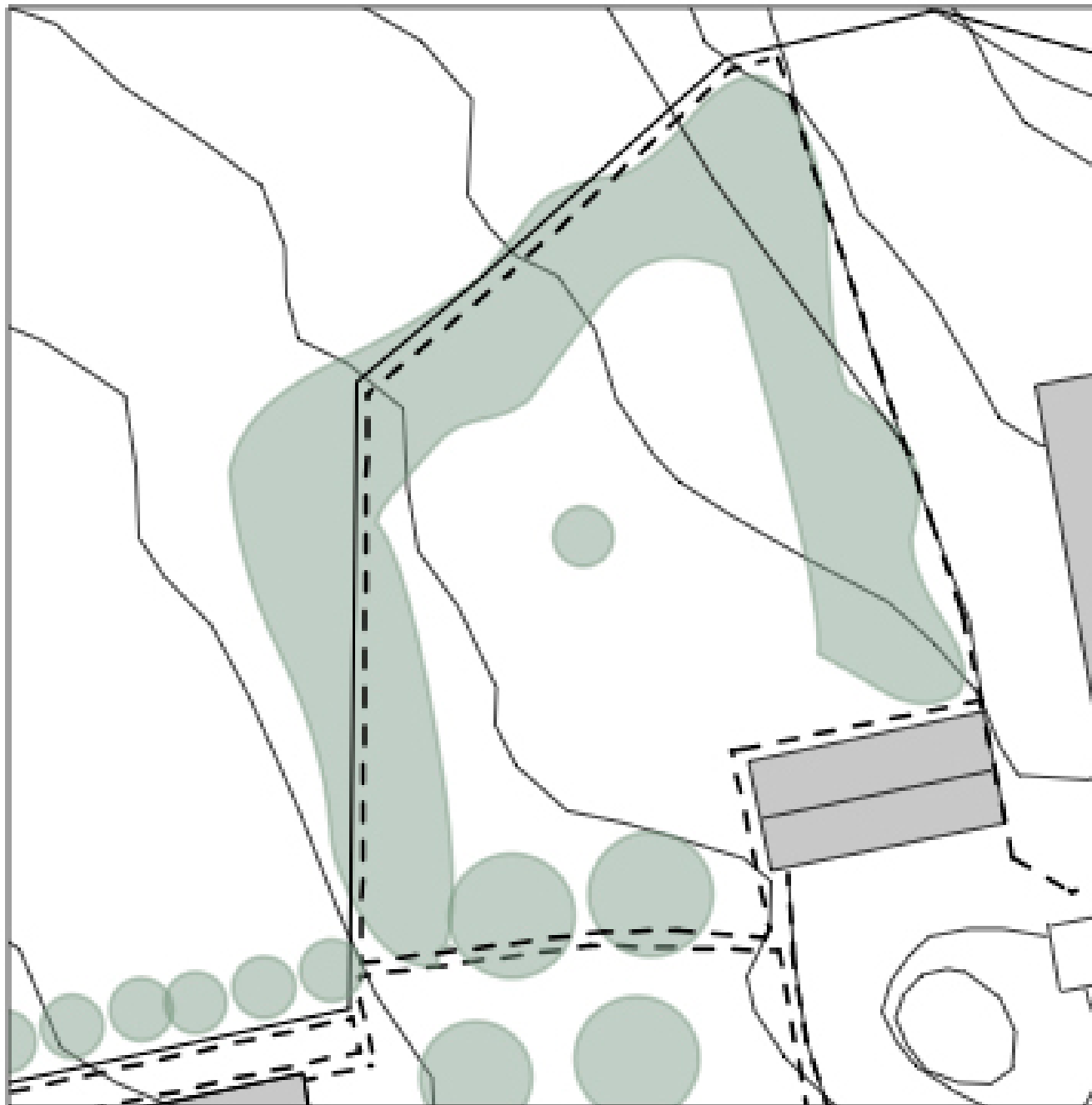


*Lindetrærne som omkranser hønsegården sees til høyre for gavlveggen på låven.*

### Historikk

**Tidlig 1900 tall:** Hønsegården får en omramning av lind. På flyfoto fra første halvdel av 1900-tallet ser man disse lindetrærne tydelig som styvede trær, og de fremstår som klart yngre enn de andre alleetrærne i parken.

**2000-tallet:** I hønsegården stod det også et større valnøtttre (*Juglans regia*). Dette falt imidlertid på 2000-tallet. Nåværende eiere, familien Mamen, har erstattet dette med et nytt valnøtttre som er plassert noen meter bortenfor stubben av det gamle.





**Hønsegården**

#### Beskrivelse

Hønsegården dekker et areal på ca 1 daa. Området har i dag et gressdekke og det står et ungt eksemplar av valnøtt ganske sentralt.

#### Vernehensyn/utviklingsmål

Hønsegården er vernet etter Kml.§ 15 med bakgrunn i ønske om å bevare dette særpregete anlegget i sammenhengen med lystgårdens park og nyttehager. Hønsegården har en betydelig kulturhistorisk verdi knyttet til husdyrholdet ved lystgården. Omrammingen med styvede lindetrær er et særpreget element ved Grønli og gir det en spesiell sjeldenhetsverdi. Opprettholdelse av trekkene og areal for husdyrhold er bevaringsmål for stedet.

Det må ikke iverksettes tiltak som kan forandre området karakter eller på annen måte motvirke formålet med fredningen.

#### Skjøtsel og søknadspliktige tiltak

Felling av døde lind i trekken uten at man planter inn tilsvarende treslag på samme sted, er søknadspliktig.



**Valnøttre**

#### Beskrivelse

Stubben av valnøttreet (*Juglans regia*), som falt for noen år tilbake, er fortsatt synlig. Noen meter bortenfor stubben har dagens eiere plantet et nytt valnøttre (*Juglans nigra*).

#### Vernehensyn/utviklingsmål

Treet er i god stand. Treet vil med tiden kunne bli et tydelig vegetasjonselement i den ellers åpne hønsegården.

#### Skjøtsel og søknadspliktige tiltak

Felling av valnøttreet uten at man planter inn tilsvarende treslag i hønsegården, er søknadspliktig.

Beskjæring av treet er del av alminnelig skjøtsel.



**Hønsehuset** (Askeladden ID-nr. 132927-7)

#### Beskrivelse

På vestre gavlvegg i det kombinerte bryggerhuset/hønsehuset er fortsatt døren inn til hønsehuset og de små lukene hønene benyttet fortsatt intakt.

#### Vernehensyn/utviklingsmål

Lukene har anleggshistorisk verdi. Vernehensyn er beskrevet i fredningsbestemmelsene for bygningen. Endring av fasaden på bygningen er søknadspliktig.



## Delområde G: Karpedam

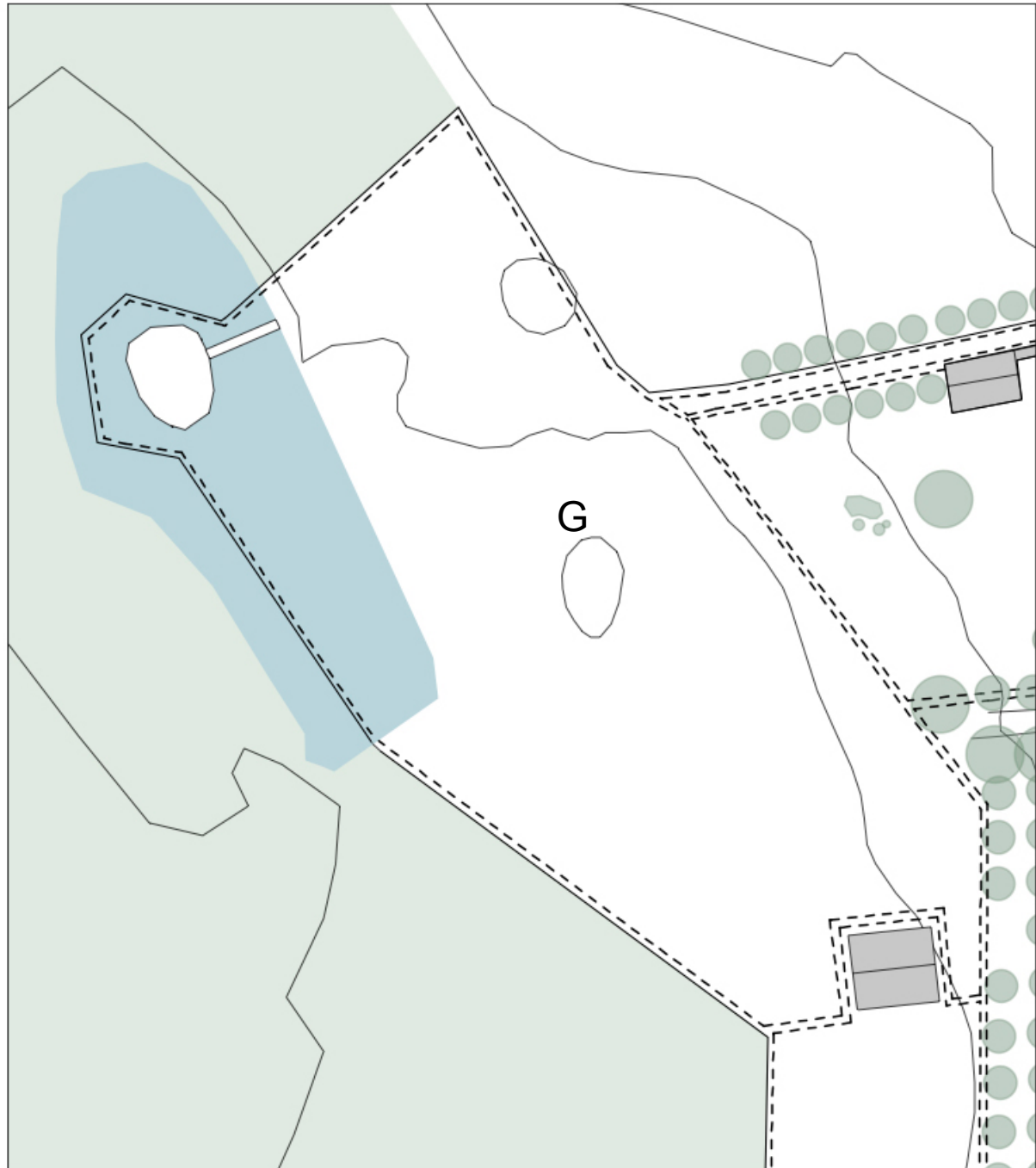
(Askeladden ID-nr. 132927-5)

### Beskrivelse

Når man spaserer fra nyttehagen og fortsetter inn i parkskogen mot vest, kommer man til karpedammen. Her fører en trebro over til en liten øy. Øya ble av gartner Reismann i 1843 beskrevet som en *Blomster-Ø*.

På sydsiden av øya er dammen rektangulær i formen, mens den på nordsiden har fått en avrundet form.

Parkskogen i dette området består av både bøk og eiketrær. En del av trærne er svært gamle, men det er også flere yngre trær fra de siste 20-80 år i området.



## Historikk

**Fra 1814-1898:** Dammens form som både er rektangulær og avrundet, tilsier at det sannsynligvis har ligget en rektangulær dam her tidligere. Den kan ha tjent som både vannreservoir til dyrkning, vann til husdyr og som basseng for sikkerhet ved brann. Familien Peterson innlemmer denne dammen i den romantiske parken, utvider den mot nord og bygger opp en liten øy. En slik dam med liten øy og en bro er et tidstypisk element i parkene som anlegges på 1800-tallet.

I gartner Reismanns dikt fra 1843, fortelles det om en *Blomster-Ø*. Det tilsier jo at det har vært blomstrende planter på og ved øya. Antagelig har man hatt mest stauder, men det kan også ha vært plantet blomsterarrangementer på øya med sommerblomstrende/ettårige vekster.

**1898 – 1982:** I denne perioden er dammen opprettholdt som element i parken, men vi kjenner ikke nærmere til hvordan området er skjøttet. I kartet fra 1904 ser man at det går en gangsti langs østre bredd av dammen. Denne stien er ikke lenger synlig i dag. Broen over til øya er også tegnet inn i kartet og ligger der dagens bro er.

**1982- 2016:** Den gamle broen er borte og en ny bro bygges over til øya. I dammen lever både damkaruss, som stammer fra de eldste tider og speilkarpe som er kommet i nyere tid.



**Dambredden**

### Beskrivelse

Langs bredden av dammen vokser det i dag Sverdliilje (*Iris pseudacorus*), og bregner som bidrar til å gi dammen en frodig omramming. Området bærer imidlertid preg av lite skjøtsel og har et litt uryddig uttrykk.

### Vernehensyn/utviklingsmål

Opprettholde dammens form og skjøtte området slik at det holdes som et frodig, stemingsfullt og innbydende element i parken.

### Skjøtsel og søknadspliktige tiltak

Planting av vekster som vokser naturlig i dette området i dag, slik som bregner, liljekonvall, akeleie og hvitveis er del av alminnelig skjøtsel.

I dokument for grensesonen er en del planter som kan plantes langs dammens bredd mot øst, nevnt. Planting av disse vekstene for å tilføre østre dambredde et vegetasjonselement med større variasjon enn dagens, er del av alminnelig skjøtsel. (Se vedlegg)



**Trær på øya i dammen**

### Beskrivelse

På øya er det en eldre bestand av svartor (*Alnus glutinosa*) som sannsynligvis stammer fra parkens eldre tid. Andre trær har selvsådd seg på øya i senere år. I dag er det dermed for mange trær på den lille øya. Det anbefales å fjerne yngre trær.

### Vernehensyn/utviklingsmål

Svartor er et tre som trives ved våte omgivelser. Bestanden med svartor i Norge er inne på Artsdatabankens rødlisten over truede arter, men regnes som trygg.

### Skjøtsel og søknadspliktige tiltak

Felling av trær som er eldre enn 50 år, er søknadspliktig.

Felling av trær som er yngre enn 50 år, er del av alminnelig skjøtsel.





**Andehuset og broen**

#### Beskrivelse

Andehuset er kommet etter 1982. Huset er i dårlig stand og kunne med fordel ha blitt reparert, erstattet med nytt, evt. fjernet. Broen over til dammen er også fra nyere tid.

#### Vernehensyn/utviklingsmål

Dagens bro er kommet etter 1982 og er basert på en tolkning ut fra et eldre maleri som Munch Rosenberg familien har. Broen oppleves imidlertid som noe massiv i uttrykket. Når det med tiden blir aktuelt med en ny bro over til øya, bør man gjøre nærmere undersøkelse av konstruksjoner for lignende broer i romantiske parker i Norge.

#### Skjøtsel og søknadspliktige tiltak

Konstruksjon av ny bro er søknadspliktig.

Reparasjon, fjerning eller erstatning av andehuset er del av alminnelig skjøtsel.



**Parkskogen mellom dammen og parken**

#### Beskrivelse

Parkskogen i dette området består av flere gamle trær samt en del yngre trær som har selvsådd seg i området.

#### Vernehensyn/utviklingsmål

Opplevelsen av at man på veien til dammen forlater den åpne prydparken og går inn under trekronene i parkskogen er en viktig del av områdets uttrykk.

For å få litt mer lys inn, anbefales det at man tynner skogen ved å fjerne enkelte av de yngste trærne. Det er også et poeng at man opprettholder en åpen passasje/gangsti frem til dammen (slik kartet fra 1904 viser) fra der den vestgående alleen slutter. Gangstiene her opprettholdes som vanlige skogsstier med hardtrampet jord uten noen form for toppdekke av feks, grus, flis eller bark.

#### Skjøtsel og søknadspliktige tiltak

Felling av trær som er eldre enn 50 år, er søknadspliktig. Felling av trær yngre enn 50 år, er del av alminnelig skjøtsel.



**Grensesonen mellom naturreservatet og området fredet etter Kulturminneloven**

#### Beskrivelse

Plan for grensesonen mellom naturreservatet og området som er fredet etter Kulturminneloven er førende for skjøtselen i et belte på 10 meter langs dambreddens side mot vest og mot øst. (Se vedlegg) Denne grensesonen går videre sydover mot stabburet. I dette strekket går sonen 20 meter inn i naturreservatet.

**I dokumentet som behandler grensesonen mellom naturreservatet og parken, finner man nærmere beskrivelse av vernehensyn og retningslinjer for dette området. (se vedlegg)**

## Delområde H: Parkskogen

### Beskrivelse

Parkskogen ved Grønli er ivaretatt i hele sin utstrekning og dekker et område på totalt ca. 70 daa. Den sydlige delen på ca 40 daa er opparbeidet som parkskog, mens det nordlige området har preg av mer forstlig skog. Det er det sydligste partiet av parkskogen, også kalt *Lunden*, som omfattes av fredningen etter Kulturminneloven og som beskrives her.

Området rett vest for den interne hagealleen omfattes også av fredningen og er en del av parkskogen. Dette området er beskrevet i dokumentet som beskriver grensesonen mellom naturreservatet og området som er vernet av Kulturminneloven. Dokumentet er laget av Fylkesmannen i Østfold i samarbeid med Østfold fylkeskommune i 2015 (se vedlegg).

Parkskogen *Lunden* har opprinnelig vært et åpnere og lysere område enn resten av parkskogen. Her samlet man seg til fest i glade sommerdager på 1800-tallet. Området har hatt store trær med så stor avstand mellom seg at lyset faller inn. Vegetasjon i skogbunnen har blitt ryddet og holdt nede med ljå slik at man får en åpen flate/skogbunn som egnet seg til fest, lek og kanskje en dans?

Hele parkskogen har stor verdi både som kulturminne og som naturreservat.

### Historikk

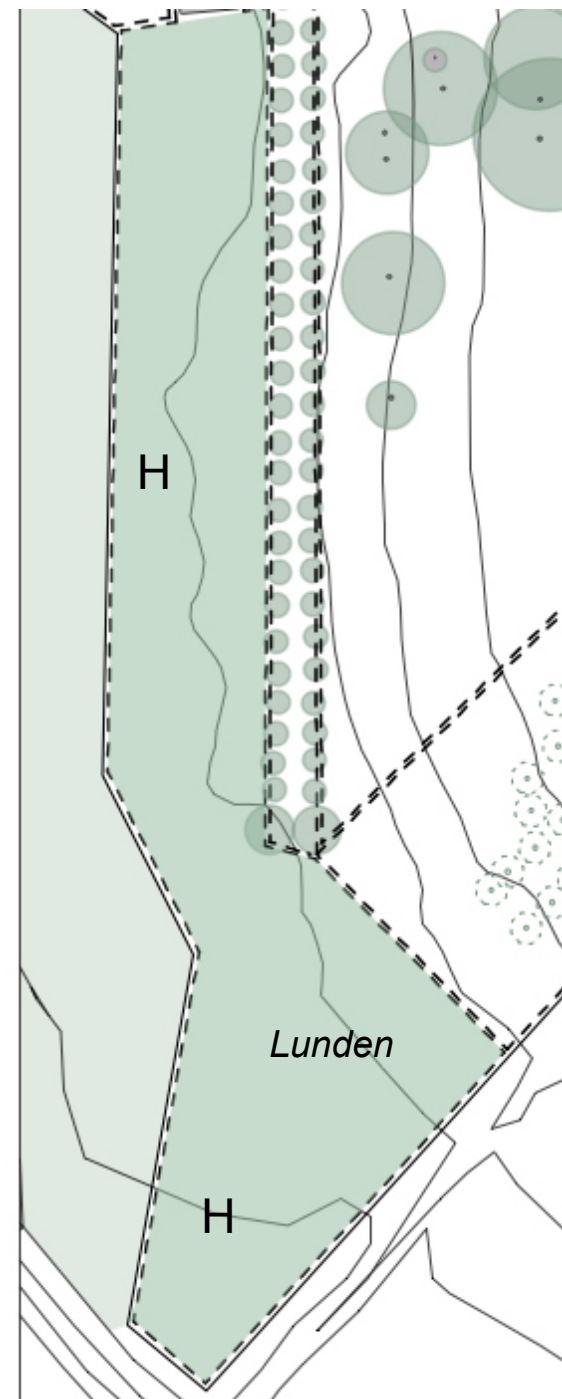
**1814-1898:** Parkskogen *Lunden* er en naturlig del av landskapsparken og her bygges en liten lekestue også kalt skovhytten ved en stor gammel eik (Askeladden ID-nr. 132927-12).

**1898 – 1982:** Lekestuen beholdes som et element i parken, men allerede på 1920-tallet kan man se tydelig forfall. I 1969 er forfallet dramatisk med hull i taket. Lekestuen faller sammen i 1980/81 (Vidar Asheim).

**1982- 2016:** Lekestuens grunnmur på 4x5 meter ligger godt synlig i terrenget.



*Lekestuen i Lunden tidlig på 1900-tallet. Lekestuen er nå borte, men den store eika står fortsatt i dag rett ved restene av grunnmuren.*







**Stien fra syd og skogbrynet**

### Beskrivelse

Tidligere gikk det en gangvei fra naboeiendommen Alby frem til den interne hagealleen på Grønli. I kartet fra 1904 ser man at denne stien går i en slak bue. Denne stien gikk inne i parkskogen. I fotografiet over ser man skogbrynet som er dannet i grensen mellom den tettere parkskogen og det mer åpne området som kalles *Lunden*. Trærne i skogbrynet er skjevvokst fordi de har strukket seg mot sollyset. Stien som går her i dag er fra nyere tid.

### Vernehensyn/utviklingsmål

Den gamle stien svingte litt vestover før den fortsatte innenfor skogbrynet frem til alleen. Enkelte trær har sådd seg i stien. Det anbefales å finne den gamle stiens trase slik at stien frem til hageallen gjenopprettes.

### Skjøtsel og søknadspliktige tiltak

Felling av trær som er eldre enn 50 år, er søknadspliktig. Fjerning av trær som er yngre enn 50 år gamle, er del av alminnelig skjøtsel.



**Grunnmuren til lekestuen**

### Beskrivelse

Midt i *Lunden*, ved foten av den gamle eika ligger fortsatt grunnmuren til lekestuen som også blir kalt skovhytten. Den har målene 4x5 meter og er bygget som en enkel tørrmur.

### Vernehensyn/utviklingsmål

En enkel hytte i kontrast til hovedbygningens prakt er et karakteristisk element i romantikkens landskapsparke. Hytten er symbolet for de enkle naturlige gleder og den verdifulle kontakten med naturen. Det er av stor betydning for parkanlegget å ivareta grunnmuren, særlig med tanke på en mulig rekonstruksjon av lekestuen i fremtiden.

### Skjøtsel og søknadspliktige tiltak

Gjenoppbygning av grunnmuren til lekestuen samt evt. rekonstruksjon av lekestuen er søknadspliktig

Fjerning av vegetasjon som dekker grunnmuren til lekestuen er del av alminnelig skjøtsel.



**Siktlinje og trebestand i *Lunden***

### Beskrivelse

To bøketrær som har selvsådd seg i området, stenger i dag den opprinnelige siktlinjen fra *Lunden* og over gressletten frem mot den staselige hovedbygningen.

### Vernehensyn/utviklingsmål

Målet for *Lunden* er å beholde enkeltstående store trær med relativt god avstand mellom seg, samt beholde noen yngre trær som kan overta når de eldste en gang faller. Kratt og undervegetasjon holdes nede. *Lunden* skal oppleves som åpnere og lysere enn parkskogen forøvrig.

### Skjøtsel og søknadspliktige tiltak

Felling av trær som er eldre enn 50 år, er søknadspliktig.

Felling av trær som er yngre enn 50 år gamle, og som stenger viktige siktlinjer eller fortetter området på en måte som bryter med vernehensynet, er del av alminnelig skjøtsel.

## Delområde I: Tunet

### Beskrivelse

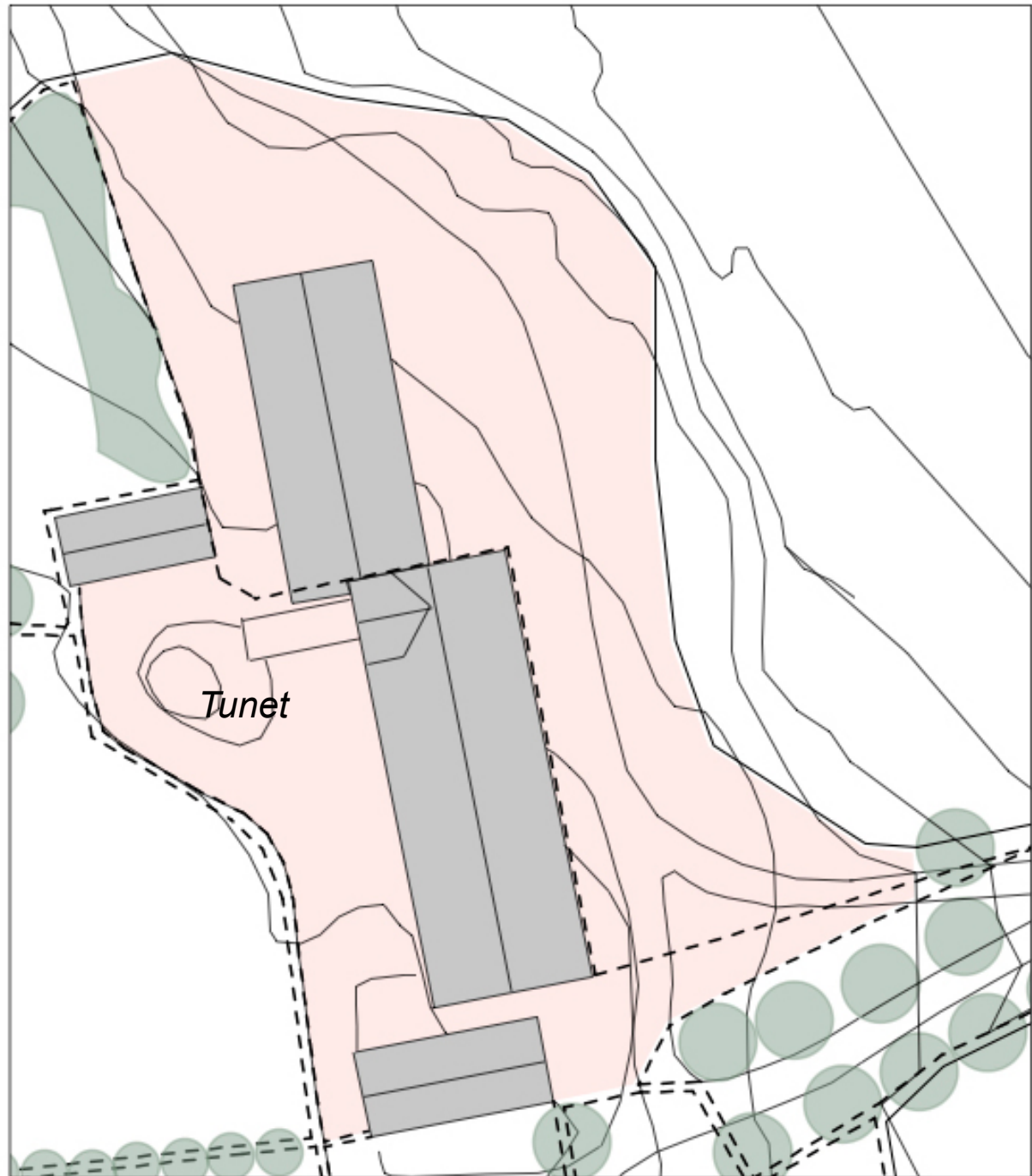
Tunet på Grønli ligger vest for låven. Området har en kombinasjon av dekker av hardstampet grusblandet jord og gressdekte flater. Tunet er et areal på ca 700 m<sup>2</sup>

### Historikk

**1814-1898:** Ingen kjente kilder som beskriver tunet.

**1898 – 1950:** I kartet fra 1904 er tunet tegnet med samme type dekke som gårdsplassen. Det kan tyde på at tunet har et grusdekke i denne perioden. I kartet er det også tegnet inn et gjerde som skiller tunet fra nyttehagen. Dette er også synlig på flyfoto fra tidlig 1900-tall.

**1950- 2016:** Stakittgjerdet forsvinner og dekket på tunet gror mer igjen med gress i ytterkantene.







**Tunet**

### Beskrivelse

Tunets areal er intakt og bygningene som danner rammen for tunet er de samme som på tidlig 1900 tallet.

### Vernehensyn/utviklingsmål

Tunet er fredet etter kml § 15. med bakgrunn i at man ønsker å bevare sammenhengen i anlegget. Det må ikke iverksettes tiltak som kan forandre området karakter eller på annen måte motvirke formålet med fredningen.

### Skjøtsel og søknadspliktige tiltak

Endring av tunets form og endring av dekker på tunet er søknadspliktig.



*Et stakittgjerde står i grensen mellom tunet og nyttehagen, flyfoto fra 1930-50 tallet.*

Organiseringen av både tunet og gårdsplassen er en viktig del av Grønli's historie som lystgård. Veiene både til og i anlegget fører frem til disse plassene som er ferdselsårenes knutepunkter. Det er viktig at formen på plassene opprettholdes.

## 4. Kilder

C.W Schnitler, Norske Haver, 1916

Magne Bruun, Grønli beskrivelse og oppmåling, 1961, Institutt for landskapsplanleggings arkiv ved UMB

Magne Bruun, Historiske hager på søndre Jeløy, 1985

Magne Bruun, Norske hager gjennom 1000 år, 2007

Vidar Asheim, Registrering av Kulturhistoriske landskapsanlegg, 1983, Institutt for Landskapsplanleggings arkiv ved UMB

Terje Pettersen, Hage- og parkanlegg i et herregårdslanskap, Hovedoppgave ved Institutt for Landskapsplanlegging, 1984

I Kittelsen, Firmaet og familien Peterson, 1935

Branntakst for Grønli, 29.okt 1859

Rina Rosenquists erindringer, utdrag nedskrevet i brev, Arkivet ved Peterson fabrikker.

Dokumentasjon av park og hage ved Grønli gård – til fredningssak etter kultuminneloven ved Østfold Fylkeskommune. Jan Høvo 2012

## 5. Vedlegg

**1)** Dokumentasjon av park og hage ved Grønli gård – til fredningssak etter kultuminneloven ved Østfold Fylkeskommune. Jan Høvo 2012

**2)** Skjøtselsanvisninger for hensynssonen mellom kulturminnefredningsområdet på Grønli og Grønliparken naturreservat, søndre Jeløy. (Fylkesmannen i Østfold og Østfold fylkeskommune 22.8 2015)

**3)** Fredningsdokument for Grønli gård av 5.desember.2017. Grønli gård, Gnr 1, Bnr 2829, Moss kommune, Østfold.